Ф (кар) 2
Б 86
813-ф

БОТАШЛАНЫ
АБИДАТ

САЙЛАННЪАНЛАРЫ

ТОТАШЛАНЫ
БИДАТ

САЙЛАННЪАНЛАРЫ

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ЧЕРКЕССК—1964

С(Кар)2
Б86

Боташланы Абидат Джагъафарны къызы биринчи джазыб башлагъан къарачай тиширыўду. Абидатны «Айхан бла саўутлары», «Илкер», «Гугук», «Къызчыкъ бла къоянчыкъ» деген китаблары, «Къаранъы къыз бла джарыкъ къыз» деген пьесасы чыкъгъанды.

Джазыўчу тиширыў школда ишлегени себебли сабийлени къылыкъларын иги биледи. Алагъа джарар затла джазады. Абидат талай заманны «Къызыл Къарачай» деген газетни хапарчысы болуб ишлегенди.

Къарачайда Абидат таўлу тиширыўланы джарыкълыкъгъа, джанъы джашаўгъа тырмашдырыр ючюн, къарыўундан келгенни аямай, ишлегенди.

Бусагъатда джазыўчу кърал пенсия алыб турады. Алай а джюреги тынчлыкъ табмай, бюгюн да джазады. Ол заманыбызны, тулпарларыбызны, космонавтланы, джаш тёлюню, сабийлени юсюнден джазады. Бу китабда Абидатны джазгъанларыны сайламаларын чыгъарабыз.

Издательство.

Кар. 813
Карачаево-Черкесская
ОБЛАСТНАЯ
БИБЛИОТЕКА

Джашаўум

ДЖАШАУУМ

Тиширыугъа окъургъа
Джарамагъан заманда.
Окъуйма деб, термилиб
Кюреше эдим хаманда.

Журнал, китаб къоймайын
Табханымы къазаем,
Анъламагъан сёзлерими
Тетрадха джазаем

Окъуу ючюн термилиб
Тургъанымы кёреед,
Джазыкъсыныб хар ахлым
Меннъе акъыл бёлеед.

Школ, класс болмаса да
Бизге юйчюк табылды,
Джазаргъа къанъачыкъ да
Къабыргъагъа тагъылды.

Эки къызчыкъ, юч джашчыкъ
Дерс окъургъа джарашдыкъ,
Бирге къошсанъ бирни деб
Кючден этдик задашчыкъ.

Харифлени онъундан
Солгъа джазыб келеек
Усдаз дерсин башласа,
Къууаныб кёлтюрюлеек

Бир джылдан нёгерлерим
Чачылыб, кесим къалдым,
Сора бу дыгаласда
Башыма билим алдым.

Ол да кесек зат болуб,
Бир муратха джетдирмей,
Быллай дуния чыгъар деб,
Акъылыма келтирмей,

Бу болумда тургъанлай,
Революция башланды.

Ол хорламын уллу этиб,
Бу къыйынлыкъ ташланды

Билимими, кючюмю,
Джашаўуму, ишими
Саўгъа этдим халкъыма,—
Джетдим мен муратыма.

Былай бола тургъанлай,
Къартлыкъ джетди къатылыб
Къалмадым мен азыкъсыз,
Бурун къартча, атылыб

Кърал ашаў буюрду
Рахатлыкъда ашаргъа,
Къартлыгъымда тынчайыб,
Къыйналмайын, джашаргъа.

1950 джыл.

ОСИЯТЫМ

Джетди эсе да ёлюр кюнюм,
Дуния джашаў-джаным-тиним,
Джашаў насыб-тюшюм-тюнюм,
Ойнай-кюле, батад кюнюм.

Танъа дери еагъыш эте,
Кёзюме джукъу кирмейин,
Не бла джашаўгъа джарар
Мадар ишлерге билмейин.

Джюрегимде бир адамгъа
Бир кир иннет тутмагъанма
Намысымы, не бетими
Ёмюрюмде сатмагъанма.

Кеси бермей, киши хакъын
Ёмюрюмде къабмагъанма.
Кеси къыйыным болмайын,
Бир тамчы суў джутмагъанма.

Сюймегенлик этиб джанъыз
Киши сёзюн этмегенме.
Кесимден онъсузгъа тюбеб,
Сан этмейин, кетмегенме.

Башыма таб этер ючюн,
Ётюрюк сёз айтмагъанма,
Джашаўумда учуз затны
Багъа этиб сатмагъанма.

Ма джашаїма, боллукъ затны
Кёзюме кёрюннъенлей,
Коммунизмге ишлерге
Акъылым бёлюннъенлей.

ЛЕНИННИ ДЖОЛУ БЛА

УСТАЗЫБЫЗ ЛЕНИНГЪЕ

Хорламланы иеси,
Залимликни къоратхан,
Сокъурланы саў этиб,
Кюн джарыкъгъа къаратхан

Ёксюзлени дуниясын
Кенъ джашаўгъа ачдыргъан
Ишчилени хакъларын
Кеслерине табдыргъан,

Коммунист партияны
Тюз джоругъун сакълагъан,
Пролетарны дунияда
Бютеў барын джакълагъан.

Эркинликсиз джанлагъа
Толу эркинлик табдыргъан,
Бугъоу, кирит бегитген
Эшиклени ачдыргъан.

Усдаз Ленин, бюгюн кюн
Бизни къоюб кетсе да,
Аны джолу джашарыкъды,
Кёб ёмюрле ётсе да

Бюгюн къойду къаламын
Аны сыйлы билеги.
Тохдады олсагъатда,
Тебмей, ётгюр джюреги

Кеси бизден кетсе да,
Осияты джашарыкъды.
Бютеу джерни башын
Ленинизм аллыкъды.

ПАРТИЯГЪА

Джерни юсюне «Тынчлыкъ» деген,
Халкъгъа эркин джашаў деген,
Онъсузлагъа насыб берген
Сенсе, сыйлы партиябыз!

Темир бугъоўланы юзген,
Кенъ тенъизлени сюзген,
Дуниягъа къуўанч берген
Сенсе, сыйлы партиябыз!

Аманлыкъны керн ургъан,
Ашхылыкъны бери бургъан,
Джарыкъ танъа кёз ачдыргъан
Сенсе, сыйлы партиябыз!

Ленинни джолу бла баргъан,
Кёклеге джолла салдыргъан

Джарыкъ чыракъла джандыргъан
Сенсе, сыйлы партиябыз!

Тиширыуну джолгъа салгъан,
Аны джаныи отдан алгъан,
Хаман алдан алгъа баргъан,
Сенсе, сыйлы партиябыз!

Ленинчи сыйлы Партия!
Ёмюрюнъ бек узакъ болсун,
Саулай дунияны юсюнде
Сени джоругъунъ олтурсун!

43-ЧЮ ОКТЯБРГЪА

Партия башчылыкъ эте,
Насыбыбыз хаман ёсе,
Хорламла хорламны джете
Энтда келдинъ, сыйлы Октябрь!

Миллетлеге кюн тийдире,
Кесинъи халкъгъа сюйдюре,
Рахатлыкъгъа къол узата,
Энтда келдинъ, сыйлы Октябрь!

Коммунагъа эшик ача,
Мутхуз джашаў бизден къача,
Совет адам махдаў айта,
Энтда келдинъ, сыйлы Октябрь.

Хар бир ишде ишчи къолла
Соцэришиўде кюрешиб,

Карачаево-Черкесская
ОБЛАСТНАЯ
БИБЛИОТЕКА
Кар. 813

Шахарчы, элчи бары да
Бир джорукъ бла келишиб,

Сен келирге бетджарыкълы
Тюберге деб ашыгъабыз
Джерден да озуб, Айгъа, Кюннъе
Келечиле ашырабыз.

Узакъ космосну джарытыб
Ракетала джюздюребиз,
Энди барлыкъ джан джолоучу
Адам боллугъун билебиз.

Джер джюзюне баям болду,
Совет илмуланы ишли,
Аламат болумла ачды
Совет алимлени кючю

Къыркъ ючюнчю Октябрны
Джарыкъ келген кюнлеринде,
Ленинчи чыракъла джанад
Эм къаранъы эллеринде.

Социалист джорукълада
Биз джанъы джашау салабыз,
Планла бите, ишле бише,
Биз коммунагъа барабыз.

XXIII СЪЕЗДГЕ

— «Джан джашаўгъа тынчлыкъ»
деген,
Миллетлеге насыб берген,
Аман ишни кери ургъан,
Игиликни бери бургъан.

Джыйырма экинчи съезд!
Сеннъе къуўанчлы тюберге,
Кёб хорламла болдургъанды
Совет халкъла хар бир джерде.

Машинала улутуб биз
Темир джолла созабыз,
Ёмюрледе бузулмагъан
Саў къырдышла бузабыз.

Ленинчи джарыкъ джолда
Уллу атламла атлайбыз,
Эл мюлкде да хорламланы
Мийик халда къатлайбыз.

Сеннъе джарыкъ тюберге
Социалист борчла алабыз,
Ол борчланы да толтуруб,
Алгъа таўкел барабыз

Фабрик, завод вахталада
Джанъы техника салыныб,
Ол техника джолла бла
Джетишимликле табылыб.

Совет джигитле учалла
Узакъ кёклеге джол ачыб,
Къызла, джашла билим алыб
Саў-эсен келелле къайтыб.

Къаранъылыкъ ишлерибиз
Джарыкълыкъгъа аўушалла
Къызла, джашла билим алыб
Эм Вузланы таўусалла.

Окъуб, бошаб иш баджаргъан
Уллу алимле боладыла,
Къралгъа джарар кибик
Ишни къолгъа алалла.

1962 джыл.

ДЖАШ ТЁЛЮНЮ ДЖЫРЫ

(Октябргъа)

Джыйылайыкъ, джаш тёлю, Ленинни
байрагъына
Октябрны онунчу джыл къуўанч байрамына.
Орамлагъа чыгъайыкъ Октябрны байрамлаб
Къызыл байракъла алыб, болгъан ишни
баямлаб.

Октябрны он джылы толду бюгюн билейик,
Къызыл галстукланы бойнубузгъа киейик.
Дагъыда биз алайыкъ бойнубузгъа кёб ишле...
Бизни бла келигиз сиз да, сыйлы эгечле!

Эгечлени тутмакълыкъ азабладан
къутхаргъан,
Джарлыланы тюрмеле эшигинден чыгъаргъан,

Бу багъалы Октябрь онунчу джылгъа келиб,
Кюн тийгенлей, джарытад сыйлы саўгъала
бериб.

Патчахланы зорунда бизни былай къутхаргъан
Октябрь къозгъалыўду бу эркинликге салгъан.
Бюгюн ишчиле бла эллиледен къуралгъан
Аскерлери байлагъа къаршчы саўут
чыгъаргъан.

Эм хорлагъан кюнлери бюгюн эди болгъаны,
Пролетар оноўну кеси къолгъа алгъаны.
Пролетар оноўну кеси къолуна алыб,
Кёб эпчи байлыкъланы халкъны арасына
салыб.

Къыйынлары ашалгъан джарлыланы хакълары
Кеслерине табылыр оноў этилди бары.
Бу он джылны битдириб ызыбызгъа
къарасакъ,
Джанъы социалист ёсюмлерибизни санасакъ,

Оюлгъан иш хунала, чачылыннъан къалала...
Бары битиб, ишлениб, къалай битиб баралла...
Хазыр болуб чыгъайыкъ биз, октябрь балала,
Октябргъа болургъа къурч темирден къалала.

1927 джыл.

ЛЕНИНЧИ «ПРАВДАГЪА»

«Правда», сен багъалыса,
Ичинъ толу хазналыса,
Сен тюзлюкню байрагъыса,
Кертиликни тамалыса.

Партияны бегимлери
Бетлеринъде джазылалла,
Магъаналары аламат
Сёзле сенде табылалла.

Бютеў джерни юсюне сен
Чыракъ болуб джарытаса,
Ленин кёргюзген джолланы
Саўлай халкъгъа танытаса.

Коммунизм — джарыкъ таннъа
Кенъ эшикле ачаса сен,
Илму, культура джолларын
Миллетлеге чачаса сен.

Ленинчи эм алгъыннъы
Газетлени башыса сен,
Къыйырсыз ёмюрлени
Аджалсыз джашыса сен!

1962 джыл.

МАТРОСНУ ПАРТБИЛЕТИ

Линохамари портда
Эскертме сюеледи,
Ол къолун бери узатыб
Аскер тенъледен тилейди.

— Атакагъа чабайыкъ,
Джаўну аллын тыяйыкъ
Джуртубузну сакълайыкъ
Къанлы джаўну джыгъайыкъ!

Деген кючлю излемин
Анъылатады сураты,
Ол кеси ёлдю эсе да,
Толду аны мураты.

Таўда, суўда эм джерде
Ата джуртун сакълагъан
Джигитлиги себебли
«Таў къуш» деб ат аталгъан.

Тенъиз аскерчиликде
Джан аямай кюрешген,
Къанлы джаўну ачы отун
Эки джарыб юлешген

Кёкню, джерни къалтыратыб,
Таўну ташны занъырдатды
Бизни Совет Союзгъа
Фашист джорукъсуз от ачды.

Бу къыйынлыкъ кюнледе
Ол акгыллы болмады.
Тохдагъынчы тулпар джюрек
Хызыр артха турмады.

Гитлерчини джуртума
Къоймам!—деди Хызыр туруб.
Къанларына булгъады
Граната бла уруб

Баренц тенъизни къызартыб
Къан къобанла къошулгъан кюн
Хызыр тутхан автомат да
Джаўгъа кючлю атылгъан кюн

Кёкюрегин бизге буруб
Джаўну оту кючлю ачылды,
Тулпар джашны джюрегине
Фашист огъу чанчылды.

Аны таза джюрек къаны
Тыш кийиминде кёрюндю
Кёкюрегинде сакълагъан
Парт билетине тёгюлдю.

Матрос партбилетни
Олсагъатлай сермеди,
Дженъил джабды кёзлерин
Не болгъаныы кёрмеди.

Джаўгъа къаты от ачхан
Къарачайны тулпар джашы
Джигитлиги айтылгъанлай,
Ёмюрлеге кетер аты.

1960 джыл.

ЗУЛИХАННЪА

Абидокланы Зулихан,
Иш бла танылдынъ бизге,
Джигерлигинъ баям болуб,
Кёб бюсюреў этдик сизге!
Кавказны алчы къызыса,
Ишлеб уллу хайыр берген.
Сенден юлгю аллыкъдыла
Нартюхчюле бары бирден
Сиз эришиўде болдугъуз
Балбу бла бир иннетде
Иш баджарыб, махдаў алыб
Толтурдугъуз бир джюрекде.
«Сен нартюхде, мен сютде, —
Дейди джигер Балбучукъ
— Бет джарыкълы болайыкъ,

Ишде алда барайыкъ»!
«Балбу, джаным, ма олду —
Мени да излегеним,
Халкъым ючюнд, артыкъ да,
Джан атыб ишлегеним», —
Деб Зулихан, къуўанчлы
Балбугъа ышарыб къарады,
Быланы бу иннетлери
Ишлеринде джарады.
Кавказны сыйлы къызыса,
Бармакъларынъ сырма къуйгъан
Эли джерден элли нартюх
Качан алыб аны джыйгъан.
Сен кёргюзген иш амалла,
Таблыкъ берген иш мадарла
Джаш тёлюге дерс болурла
Иги болум алдырырла.
Партиябызд джол кёргюзген
Сыйлы къралны къызыса!
Тань атаргъа джарыб чыкъгъан
Халкъны джарыкъ джулдузуса!

АНА ТИЛИМ

Ана тилим,
Джаным—тиним,
— Сенсе, — дейме, —
Джарыкъ кюнюм.

Сени бла тизиб анам
Меннъе белляу айтыучан эд.
Озуб баргъан джолоучу да
Муну эшитиб, къайтыучан эд.

Джаным — тиним,
Ана тилим!
Уллуд сеннъе сюймеклигим
Ленин берген саугъамса сен,
Сеннъе къууана, ёсгенме мен.

Сени бла окъуб, джазыб,
Ачылгъанма кёб затлагъа,
Салам алыб, салам салыб
Шагърей болдум кёб халкълагъа.

Ана тилим, ёсериксе,
Джаш тёлюню къулачында.
Мийик кёкге джетериксе
Миллетинъи къууанчында.

ТАМБЛА.

Бюгюн бла тамбла
Бир-бирине байламлыды,
Партия салгъан планла
Тамблагъа ойламлыды.

Бюгюн ашхы ишлей эсек,
Тамбла андан да иги
Ишлерге деб акъыл бёлюб,
Джанъы джолда джашаў кёрюб.

Былай бла джалкъаўланмай
Джанъы джашаў саллыкъбыз,
Коммунист джорукълу ишлеб
Коммунизмге барлыкъбыз.

Тюзлюк болса муратынъ,
Бузуллукъ тюлдю суратынъ.
Керти болса айтхан сёзюнъ,
Багъалы кетер ёмюрюнъ.

Бюгюн дарий кие эсек,
Тамбла чилле киерикбиз
Бизни сюйген халкъыбызны биз
Андан да бек сюерикбиз.

Бюгюн насыб джашаў эсе,
Тамбла мелхум боллукъду,
Шохлукъ бла тюзлюк болса,
Кёб толмагъан иш толлукъду.

Совет илму мийик ёсюб,
Кёкню джерге джуўукъ этиб,
Эски джашаў бизден кетиб,
Джашарыкъбыз заўукъ этиб.

Космосну джигитлерине

БИРИНЧИ КЪУШ

Биринчи къуш, алгъышлайбыз ишинъи!
Быллай таукел, сейир джетишиминъи,
Биринчи учуу сени бла башланды,
Бюгюн халкъынъ сени бла махданды.

Бютеу джер джюзюнде болгъан миллетден
Быллай сейир учуу алкъын чыкъмагъанды,
Гагаринни таукеллиги кишиде
Бир адамда мынъа дери болмагъанды.

Юрий, сеннъе кёкле эшиклерин ачыб,
— Келген джигит бу не затды? — дейдиле,
Ай да, Кюн да сейирсиниб къарайла:
«Биринчи къонакъ», — деб салам бердиле.

Джулдузла да хошкелдиге ашыгъыб
Келгенинъе разылыкъ бердиле,
Сен космосну хорлаб ёрге чыкъгъанлай,
Совет илму не болгъанын сездиле.

Илму бла техникабыз биригиб
Джылтыратхан джарыкъ кюню джанады,
Партияны башчылыгъы хар ишде
Табылмагъан хорламланы табады.

Венера да тюрлю-тюрлю джылтыраб
Сеннъе къараб бир ариу ышарады,
Энди учуунъ мындан джуукъ боллугъун
Билиб, сеннъе къууаныб ышанады.

КОСМОСХА АЛ ДЖОЛОУЧУ

Джерни юсюнде адам бары
Джанъы хапар, сейир таууш
СССР-де занъырдады
Ол тауушха тынъылады.

Космосха адам чыкъгъаны
Бир сейир аламат ишди,
Гагарин кесек заманнъа
Джерни башын аулаб тюшдю.

Юрий, сени джигитлигинъ
Космосха джанъы джол ачды,
СССР-де занъырдады
Сау дуниягъа къууанч чачды.

Партияны джигит джашы,
Къаллай аламат иш этдинъ!
Ёхдем таукеллигинъ бла
Уллу дараджагъа джетдинъ!

Сёзюм джетмейди джазаргъа,
Къууанчымы баямларгъа
Гагарин, этген аламат
Адамлыгъынъы суратларгъа.

Джаша кёб джылланы, Юрий!
Алгъышыбыз джетсин сеннъе.
Илмубуз эм техникабыз
Эшик ачды джарыкъ танънъа.

Партияны джолунда
Эркинликни джакъларбыз
Анъа Ленинни осиятын
Хар барыбыз сакъларбыз.

Кёлтюрюрбюз мийикге
Биз Ленинни байрагъын.
Сындырырбыз сау дунияда
Залимликни таягъын.

БИРИНЧИ ИЛЯЧИННЪЕ

Тиширыўладан космонавт
Биринчи башлаб атланады,
Совет Союзну хорламы
Энтда бир кере къатланады!

Терешкова космосда
Илячинча, учады
Бу аламат хапарны
Бютеў дуния биледи.

Валентина, сен танытдынъ,
Тиширыўда кюч болгъанын.
Быллай хорламлы ишледе
Ол да юлюшюн алгъанын...

Сени ёмюрюнъ узакъ болсун,
Джашаўунъ насыбдан толсун.
Хар къуру да муратларынъ,
Кесинъ ушатханча, болсун!

Илячин къызны джюреги
Орбитада тебеди.
Бютеў джерни юсюне
Джарыкъ нюрюн себеди.

Планетала арасында
Бизни къушла учалла
Узакъ кёкню эшиклерин
Кенъертелле, ачалла.

«Восток 5» да «Восток 6»
Чексиз хорлам бердиле.
Илму джол бла орбитада
Бир-бирлерин кёрдюле.

Биз, Кавказны къызлары,
Бютеў тиширыўлары,
Сизге акъыл бёлебиз.
Сыйлы салам беребиз!

НАЛМАЗ ДЖОЛ

Кёб ёмюрледен беричин
Киритленнъен ачхычсыз,
Кемсиз мийик, узакъ кёк,
Джолсуз эмда бачхычсыз.

Сени хорлагъан болмай
Джер тёгерекни юсюнде,
Сеннъе адам чыгъар деб
Киши кёрмей тюшюнде.

Кёб ёмюрле, заманла,
Минъ-минъ джылла ётдюле,
Сенден хапар билмейин
Бек кёб джылла кетдиле.

Сора сени хорларгъа
Партиябыз план салды.
Илму аны баджарыб
Таўкел къолуна алды.

Ракетала джюздюле —
Джерге нёгер ийилди
Бу сынамла танытыб
Хорларыбыз билинди.

Эм алгъын узакъ кёкге
Юрий налмаз джол салды,
Ол джолну ызы бла
Кёб хорламла табылды.

Кёкде джарыкъ джулдузла
Налмаз къатыш джаналла
Совет деў космонавтла
Космосда айланалла.

Ма бюгюн да августну
Онбиринчи кюнюнде
Николаев ёхдем учад,
Джерни тёгерегинде.

Андриян Григорьевич,
Чыкъгъан джолунъ ашхы болсун!

Джигитлигинъ насыб бериб
Этген муратларынъ толсун!

Сени ызынъдан ашыгъыб,
Кёкге окъча атылыб
Павел джетди деу тенъин
Кюнча джарытыб кёлюн.

«Восток юч» эм «Восток тёрт»
Бирге учууну ачдыла,
Сора ала бир-бирин
Узаймайын табдыла.

Илму борчларын толтура,
Бир-бирлерин да кёргенлей,
Бир-бирине тохдаусуз,
Къысха хапар бергенлей,

Бу джорукъда джерге да,
Керекли ишни билдире,
Хрущев саламлашады,
Накъырда эте, кюлдюре.

Джерде телевизорла
Сизни кёрюб сыйлайла,
Не хапар иелле деб,
Алимле тынъылайла.

Бойнугъузда ишлени
Толу баджарыб къайтырсыз.
Кёкледе сиз тюбеген
Сейир затладан айтырсыз

Гагарин, Титов, Павел
Эмда Андрей деу къушла!
Космонавтла, батырла,
Эмда багъалы джашла.

Ай, Кюн да сейирсиниб
Аллыгъызгъа къарайла,
Джулдузла да ашыгъыб,
Кукалана, баш тарайла

Бир-бирине къарышыб
Къысха хапар соралла.
— Келгенле кимлелле? — деб
Бек тамаша болалла.

Джабыулары артындан
Чолпан джарыкъ ышарад
Энди учсагъыз а, Айгъа
Джетерсиз деб ышанад.

Ай да сагъышха эс ийиб
Джетеригизни сюйюб,

Тёб тёгерек акъ толуб,
Алай разы да болуб,

— Меннъе джетер замаиннъа
Илму терен боллукъду,
Джерде бизден ал хапар
Совет Союз аллыкъды», —

Деген ариу тауушу
Къулагъыма келеди,
Кёкде адам джердеги
Халкъгъа салам береди

Сизден сора чыкъгъанла да
Джанъы хорлам этерле,
Илму излеген джоллагъа
Совет джашла джетерле.

Бизни Совет Союзда
Быллай хорламла болалла
Узакъ кёкде къанат кериб
Совет тулпарла айланалла

Джашагъыз, джигит уланла!
Берген сёзюн толтургъанла,
Быллай магъанасы терен,
Тамаша, хорлам алгъанла.

Тёрт сутканы айланыб,
Космосну теренинде,
Эсен келиб тюшдюле
Белгиленнъен джеринде.

Киши хорламагъан кёкню
Совет илму хорлаб, кючлеб,
Кёкню джерге джуўукъ этиб,
Аны ачаргъа ачхыч ишлеб

Компартия, махдаў сеннъе,
Сейир хорламла табаса!
Коммунизмге ётюўде
Кючлю кёпюрле саласа!

Тюрлю тюрлю темалагъа

БАЛАМ, СЕННЪЕ АМАНАТЫМ

Балам, сеннъе аманатым
Бир тюйюлдю айтыр затым,
Игиликле джакълаб санъа,
Джукъламай, чыгъама танъа.
Биринчи болуб излемим,
Къыйналыб ана джюрегим,
Сёзюме, тынъыла, — дейме,
Экинчи сеннъе айтырым:
Ётюрюк айтыб сёлешме,
Аман затлагъа илешме!
Хурметсиз зат бла кюрешме.
Адам хакъына джутланма,
Ишлемегеннъе сукъланма,
Ишлеуню сюйсюн акъылынъ,
Кеси къыйынынъд насыбынъ,
Сёлеш мени бла кёлюнъю ачыб,

Булджума, ташагъа къачыб,
Уллу айтханны этерге сюй,
Хар сёзюне толу акъыл ий!
Тенъинъе зарлыкъ кёл билме,
Ишлемей, ашаргъа сюйме,
Халкъынъа хайырлы ишле,
Аман джюрюб тюбге тюшме.

Аманлыкъны сен кери ур,
Тюзлюкге акъылынъы бур,
Тюзлюгюнъ сеннъе джол ачар
Аманлыгъынъ сенден къачар!
Сен не къадар кёлтюр ёрге
Партияны сыйлы джолун,
Джюрек бла къуўаныб тут
Таза кёллю тенъни къолун.

Сен туўгъанса эм насыблы
Дунияны джарыгъына.
Къуўанчлы дуниягъа чыгъыб
Джашарыкъса зауўгъунда.

Ленинчи сыйлы партия
Кече, кюн да сени ючюн
Дунияда хар игиликни
Табыб сеннъе берир ючюн, —

Деб узатхан насыбланы
Кесинъ юзме джибин уруб,
Берилген юлюшюнъден сен

Къуру къалма, артха туруб,
Сени тенълеринъ ёселле,
Уллу дараджагъа джетелле,
Заўукъ джашаўгъа баралла,
Джанъы джорукъла салалла.
Арт тилегим артха къалма,
«Аман» деген атны алма,
Партиягъа кертн джаш бол,
Тенълеринъи ичинде баш бол.

КАВКАЗ

Атам, анам сенсе мени,
Сени кемсиз сюеме,
Узакъ джерден тансыкълаб
Сеннъе салам иеме.

Кавказ, сени багъанъы
Джокъду учу, къыйыры.
Джер юсюнде кёб махдаў
Сени юсюнъе сыйыныр

Уллуд сени келбетинъ,
Таўунъ, тюзюнъ, чегетинъ.
Гранит, мермер ташынъ
Дамлыды, татыўлуд ашынъ.

Сенде чыгъад хар тюрлю,
Дарман суўла, гарала.
Сенде багъыладыла
Аўругъанла, джарала.

Сени кюсеб келелле
Тыш къраллы джерледен.
Сенде келиб солуйла
Шахарладан, элледен.

Тюзлеринъде, сабанлада
Тракторла улуйла,
Сени курортларынъда
Ишчилеринъ солуйла.

Саўлукъ табыб, эм солуб
Ызларына къайталла,
Сенде тамашалыкъны
Халкъларына айталла.

ДЖАЗ ТАНЪ

Джаз танъ атар ышарыб, кюлюб,
Сюйдюмюн чачар джерге ийилиб,
Кёксюл кёлегин салкъынлаб кийиб,
Къызыл этегин тёгерек ийиб.

Мийик тауланы сабыр олтургъан
Юс байлыкълары келбет толтургъан,
Къарасанъ, кёрюб, кёзюнъ тоймагъан,
Кёб тюрлю джанла юсюнде ойнагъан.

Кириш тутушуб мийик тауланы
Джашил чегетли кенъ чатларында
Ёкюрюб чабхан субай буулары,
Шоркъулдаб акъгъан дарман суулары.

Тамаша таўла хурмет келтирген,
Ич байлыкълары хазна бердирген,
Колхоз эм совхоз малла семирген,
Ичинден алтын, кюмюш тёгюлген.

Бу табигъатда арнўлукъ кёбдю,
Айтыргъа мени сёзюм джетишсе,
Хар ариўлукъну тенълешдирирем,
Ушатхан сёзюм анъа келишсе.

Эртден чыкъ тюшюб джайлыкъда хансла
Кёзлерин ачыб, гокга ханс башла,
Колхоз сюрюўле сыртлагъа чыгъыб
Сыбызгъы согъа сюрюўчю джашла.

Танъ джарыкъ бла къанатлычыкъла
Джырлаб башлайла джаз танъны сюйюб
Бу ариўлукъгъа, тамаша халгъа
Джетди къызарыб джарыкъ кюн тийиб.

Сейир дуниягъа бютеўден къараб,
Ол алтын чачын алагъа тараб,
Хар ариў ёсген гокганы санаб,
Хаўасы, суўу саўлукъгъа джараб

Хаўа аламатды бизни Кавказда,
Артыкъ да сейирди эртденнъи джазда.
Сенде ариўлукъну къайда кёрейим,
Аны къартлыкъгъа къалай берейим!

1939 джыл.

НАРТЮХ КАЧАН БЛА СЮТ ФЛЯГА

Нартюх:

Тамырларым мылы джерге терен кириб,
Баш джаным да хауаны кюнню бек сюйюб,
Суўну тамам тойгъунчуннъа талпыб ичиб,
Мен ёсеме кенъ тюзледе къуўанч этиб,
Джашил дарийди мени кийген чебгеним,
Сары джибекча сыланыбды кёлегим.

Алтын тюйме тизилгенча кёкюрегим,
Ёрге ёсеме, къуўанады джюрегим.
Къызла, джашла меннъе бек илешедиле,
Эркелетиб ёсдюрюб кюрешедиле.
Къачда «эки тамакъ ашха да азыкъса»,—
Деб, ойнай-кюле, мени юлешедиле.

Урунъанлагъа уллу хайыр беремé,
Ишлегенни, джаным кибик, кёреме
Джерден ёрге, терекча мийик, ёсеме
Кёб битимден алгъа бишиб да джетеме.

Флята:

«Мени уа уллуду келбетим, кефим,
Акъ кюмюшдю мени сюегим, этим,
Ичим толу татымлы акъ къуюлуб,
Талай челек сютле меннъе къуюлуб,
Бёркюмю алсам башым—терлеб ачылад,
Ичимден а халкъгъа хурмет чачылад,
Меннъе къуюб толу — толу челекле
Субай къызла, башхасы джокъ, мёлекле»
«Элтиб бер», — деб шахарлагъа иелле,
Ишчи, къуллукъчу да ичсе сюелле.
Бир мен тюлме былай этиб джашагъан
Минъле блад фермаладан атланнъан
Алыб барыб тюкенлеге чачама,
Бу къызланы саламларын айтама,
Энтда келлигими айтыб къайтама
Шахарладан салам джууаб къайтарыб,
Саууучу къызлагъа аны айтама.

САБИЙЛЕГЕ

БУЗ АКГА

Джашчыкъ бла къызчыкъ сёлешедиле.

Махмут: Хазырмысыз, аланла,
Джанъы джылны кюнюне,
Ким алгъын келтиргенди
Наз терекни юйюне?

Сизден ким бек ашыгъад
Ол кюнню джетерине,
Джанъы джылгъа бюгече,
Къуўана, ётерине?

Бу джанъы джыл, джанъы кюн
Джанъы эшик ачады,
Артыкъ да джаш тёлюге
Уллу насыб ачады.

Буз акганы аллына
Не бла хазырса сен
Бешле алыб дерсле де
Алай хазырландым мен.

Аминат: Къуру дерсле де ми алдынъ
Бешле деген багъаны,
Хар къылыкъда, хар ишде да
Алама мен ол саугъаны,

Махмут: Сен насыблы кёреме
Хар ишде да беш алгъан,
Сёз берген пионерча,
Тутхан ишин толтургъан!

Аминат: Джетишимли тюберге
Биз барыбыз Акгагъа,
Адеб, намыс этерге,
Болушургъа къартлагъа!

Биз школда юйде да
Ёлкала джасагъанбыз,
Бу джылны атына да
Насыб джыл атагъанбыз.

МИЯУ ДЕГЕН КИМ ЭДИ?

Батыр Маске джатхан эди
Тынчайыргъа, къалкъыргъа.
Къутсуз кишдик къоймад аны
Бираз джатыб джукъларгъа.

Не сюйсе да Маскечик
Былайчыкъда солургъа.
Налат кишдик унамады
Анъа шохчукъ болургъа.

Мияу эштсе Маскени
Джюрегине джетед.
Кишдик кёрсе ол джарлыны,
Къоркъуб кёлю кетеед

Бир юйде джашасала да
Бири-бирин сюймейин,
Тураелле, талаша,
Бир-бирин билмейин,

Маскечик юй тюбюнде
Кюйюзчюкге сойланыб
Къалкъыды, къоркъа-къоркъа,
Не болур деб ойланыб.

— Мияў, — деди табджанны
Артындан талгъыр кишдик.
Муну эшитгенлей, секириб
Турду «батыр» Маскечик

— Мияў деген кимед деб
Тёгерекге къарады,
Харам Кишдик бугъунду —
Итчик аны табмады,

Ёрге, энишге чабады,
Тёрт джанына къарайды,
Эм артында олтуруб
Аякъчыгъын джалайды.

Джукъларгъа, тынчайыргъа
Кимди мени къоймагъан?
Хаман джатхан джеримде
Мени бла ойнагъан!

Стол, шиндик, орундукъ
Тюбюн барын къармады,
Къараса да, джарлы итчик
Мияўчукъну табмады.

— Тюшюм болур эди,— деб,
Маске джатды къалкъыргъа,
Чибин да аю болады
Быллай къызбай батыргъа.

— Мияў деген таўушну
Биягъы Маске эшитиб,
Чынъаб минди терезеге.
Аз къарыўчугъу кетиб.

Терезени уруб ачыб
Тюз арбазгъа къарады.
— Мияў деген сенми эдинъ, — деб
Гугурукга сорады.

Гугурук тохдаб, къараб
Сейирсинди сёзюне:
Къыт-къыт-къыт, — деб
Маскечикни ол къарады кёзюне

Ма табдым «мияў» дегенни, —
Деб юсюне секирди,
— Мияў деген сенми эдинъ? — деб,
Гугурукга джекирди.

— Гугурукгу, — дейме ансы
«Мен мияў» дей билмейме,
Быллай джалгъан сёзлени
Сёлешгенни сюймейме.

Батыр Маске бек уялыб
Кёзчюклери да къызарыб,
Сора арты таба туруб
Гугурукга былай сорду:

— Чалманланы башында
Хахай эте айланнъан,
Андан сора айтыргъа
Джукъ билмеймисе,
Таланнъан?

Тёрт аягъы бирден тартыб
Кёб топуракъ ташлады,
Къаза келиб чычханчыкъны
Уясын да табханды,

Мияў деген сенми эдинъ — деб,
Чычханчыкъгъа соргъанлай,
Джаны кетди чычханчыкъны,
Тамам кишдик къуўгъанлай.

— Джыз-з — деб джызылдады,
Ёрге къобуб тынъылады.
Мен джы-з-з дейме ансы, джаным
Алай айта билмейме.

Ол бир аман тауушду
Эштирге да сюймейме!
Джарлы чычхан сескекленнб
Кёзчюклери джылтырады,
— Мияў дегенми барды — деб
Бютеў саны къалтырады.

— Айхай! Эшитдим, ким эсе да,
Мияў деди, тюз былайда!
Къоркъмай эсенъ, бир къарачы,
Олтура болурму алайда?

Ой, мен хариб, джуўукъдамед?
Айт кертисин, джашырмай,
Кёб къыйынлыкъ кёрдюк энди,
Муну тюзю айтылмай.

— Кет, къоркъама, мен къачама, —
Деб чынъады тобча атылыб,
Босагъаны тюз тюбюне
Кирди садакъча чанчылыб.

— Ха-ха-ха, — деб кюлдю Маске
Хиликге этиб чычханны,
— Табсам, ашаб къояр эдим
Бу сени къоркъутханны,

Айтды сора Маскечик
Ит орунну къатында:
— Бир таууш бард, не эсе да,
Бу юйчюкню башында.

Сора бу налат мараб,
Ит орундан да къараб
— Мияў, — деди талгъыр кишдик
Итчикни эсин алыр кибик.

Батыр Маске муну эшитиб
Тегерекге джортаед.
— Мияў деген мындад деб,
Ит орундан къоркъаед.

Ол сагъатда хырылдаб
Эгер чыкъды орнундан,
Маске билиб чёгеледи
Джукъ келмезин къолундан.

Джарлы Маске къоркъгъандан
Болгъан эсин ташлады,
Ариў бла джалыныб,
Былай айтыб башлады:

— Мияў деген, джюйюсхан,
Сен эдинъми былайда?
Сенсе деб ийгендиле
Ойнагъанла алайда.

— Мен кимме, сен билмеймисе?
Тели къоркъакъ Хамида?
Не къарыўунъа базыб
Гаў-гуўлайса былайда!

Мен итлеши эгериме
Эм деўлени нёгериме!
Джанынъ саўлай терк къора,
— Хап! — дегенлей тутарма!

Къоркъмасанъ, мен сени
— Лыкъ! — дегенлей джутарма!

Андан къачыб Маскечик
Суў ызына джумулду,
Чабыб барыб кёкенчикни
Тюз тюбюне тыгъылды.

Талгъыр кишдик къурурукъ
— Мияў!—деб къычыргъанлай,
Гокга хансны башында
Чибинлени учургъанлай,

— Ма кёрдюм! — деди аллында,
Гокга хансны эм башында
Бал чибинни табды ол,
Анъа былай айтды ол:

Хата этген сенмисе? —
Деб, къычырды, къызара.
Ачыўланыб кюрешди
Чибинчикни къысдаргъа.

Сора Маскени чибин
Башын суўгъа атдырды
Таш бла, агъач бла уруб
Тюз тюбюне батдырды.

Хансланы ичинде ўа
Антсыз кишдик олтурады,
Энтда муну ызындан
— Мияў! — деб къычырады.

Батыр Маске кёб да джунчуб
Суўдан кючден чыгъады.
Хамхоту да кебгенлей,
Чабыб юйге тыгъылады,

Терезени юсюнде
Къарт кишдикни кёреди,
Бетсиз кишдик демлешиб
Тюе кибик кёбеди.

Энтда айтды «Мияў» деб
Маскечикни къозургъа,
Кючю джетмейд Маскени
Мынъа къаршчы болургъа.

Къуш джасдыкъны артындан
Кишдик къарайд «Мияў», — деб
Джарлы Маске юреди
— Кимсе, бетсиз, уял! — деб,

Кишдик аны сан этмей,
Къуш джасдыкъгъа батылады
Ол а джарлы Маскени
Джюрегине къатылады.

Кишдик ашын тюшюрдю
Маскечикни аллына,
Ким да сейирсиниред
Бу экисини халына.

Башладыла талашыб,
Бир-бири бла джагъалашыб,
Тиш тырнакъ да чанчылыб
Силкинишиб кёрдюле.

Тартышдыла, сермешдиле,
Узакъ бармай, сорушдула.
Аман этгенлерин билиб
Шох болургъа тохдашдыла.

Хайыр этиб колхозума
Кече кюн да кюрешеме.
Базын сакълаб колхозну,
Адамына илешеме.

— Мен а сенден, джуу́угъум,
Кёб да башма джашау́да.
Адамлагъа илешиб
Дамлы, татлы ашаргъа.

Ач болсам а, секириб туруб
Табхадагъын алама.
Бир-бирде у́а колхозну
Гёзенине бара́ма.

Анда уллу джарайма,
Чычханланы тутама,
Уллу, гитче болса да,
Къолгъа тюшгенни сытама.

Маске айтды къуўаныб,
Кёзчюклери ышарыб:
— Мындан ары джарашыў
Болсун бизни арабыз

Бир-бирибизден энди
Чыртда кёлюбюз къалмасын.
Ортабызгъа бир инсан
Кёлекгелик салмасын!

Джашынасын, бай болсун,
Колхозубуз сайлансын.
Шохлукъ эм джарашыўлукъ,
Арабызда айлансын!

КЪЫЗЧЫКЪ БЛА КЪОЯНЧЫКЪ.

Акъ къоянчыкъ джашай эди
Ариў салкъын чегетде,
Балачыкъла табхан эди
Бир къуўушлу терекде.

Рахима да джашай эди
Таўгъа джуўукъ бир элде,
Ойнай эди, ёсе эди
Ариў ханслы джерледе.

Бир кюн къызчыкъ мурат этди
Биراз узакъ джюрюрге,
Четенчигин алыб кетди
Джилек джыйыб келирге.

Мыдых, кибик къызарыб,
Кюн да тийиб, джылтыраб,
Чыкъ тюшген терекледе
Чапыракъла къалтыраб.

Тюрлю-тюрлю кийиниб,
Джылтырай эдиле чегетле,
Уча эдиле гёбелекле,
Джызылдай эдиле чибинле.

Рахима:

— Кёрдюм анда джуўала,
Тюрлю-тюрлю кёгетле,
Джашил болуб терекде,
Къызыл бишиб джилекле.

Римма юйге къайтыргъа
Четенчигин толтуруб,
Къоянчыкъны эследи
Дюкгюшчюкде олтуруб.

Къызчыкъ:

— Хей, аланчыкъ, сабыр бол!
Бираз сынаб къарайым,
Не хапарынъ бар эсе да
Тинтиб тюзюн алайым?

Акъ къоянчыкъ къоркъгъандан
Болгъан эсин ташлады,
Сора эсин да джыйыб,
Былай айтыб башлады.

Къоянчыкъ:

— Хош келдинъ, ариу къызчыкъ!
Кюн тийгенча, джылтыраб,
Ариулугъунъ кёзюмде,
Джулдузчукъча, къалтыраб!

Нек тургъаненъ андагъылы
Бу джерлеге келмейин?
Сен ариу чегетлеге
Эсчигинъи бёлмейин?

Кёр балачыкъларымы,
Сюерсе, къууанырса,
Ала бла ойнарса,
Кюлюрсе, джубанырса.

Сора Римма къууанды,
Ашыкъды ол кёрюрге.
Чыдаялмай, кёб сорду,
Хар нелерин билирге.

Рахима:

— Неллей бирни керекди
Биз алагъа барыргъа?
Ашыгъама аланы
Дженъил джетиб танырргъа.

Джуўаб береди
аначыкъ:

— Узакъ тюлдю, джанчыгъым,
Не акъырын барсакъ да —
Джанъыз сагъат джарымчыкъ.
Къоянчыкъ кеси алда
Джол кёргюзюб келтирди,
Бир терекни къатына
Рахиманы джетдирди.

Кёргюзеди «ма бу» деб
Тургъан юйюн аначыкъ.
Терекни къуўушунда
Юч акъ къоян балачыкъ.

Къолу бла тутханлай
Бутакъны къынъырындан,
Башчыкъларын узатыб
Терекни чунъурундан.

Къоян балачыкъла:

— Биз бек сюйген къонакъчыкъ,
Кёб келе тур сен бизге,
Бизни сагъыныб а сен
Джукъ айтма чырт кишиге.

Къызчыкъ:

— Сиз келигиз бизни элге:
Анда джашаў табарсыз.
Эркин, джарыкъ, къоркъуўсуз
Ойнарсыз эм чабарсыз.

Бизни уллу арбазда
Ашаб, ойнаб турурсуз.
Ол сизни ачытыўчу
Кёб затдан къутулурсуз.

Сизни кибик дагъыда
Бизге кёбле келедиле,
Чегет джаныўарчыкъла,
Бек дженъил юренедиле.

Бютеў онъсузчукълагъа
Сютчюкню ичиребиз.
Уллучукъларына ўа
Шорпа аш биширебиз.

Къоянчыкъла:

— Алкъын джукъгъа чыкъмайбыз,
Ары-бери чабмайбыз,
Хар неден да къоркъабыз,
Адамлагъа бармайбыз.

Рахима:

— Хайда энди, шохларым,
Уллучукъла болугъуз!
Тынч болсун джашаўугъуз,
Салкъынчыкъда солугъуз!

Ана къоян:

— Не дейсе, ариў къызчыкъ,
Мени сабийлериме?
Сагъышлыма, бир къоркъуў
Келгенди да кёлюме.

Аланы киши билсе,
Излеб, келиб табарла.
Тутуб элтиб аланы
Терилерин соярла.

Римма толу сёз бермеди
Джукъ айтмазны хакъындан.
Саламлашыб, «саўлукъ» деб
Кетди балачыкъладан.

Римма къайтыб келеди.
Чегетлени къыдырыб,
Джашил ёсген джанъы ханс
Аякъларын сыдырыб.

Анасына тюбеди
Босагъаны юсюнде,
Джилеклени кёргюздю
Четенчикни ичинде.

Анасы:

— Къайда эдинъ, Рахима,
Къайдан чабыб келесе?
Кечге къалыб ананъа
Джюрек аурую бересе!

Рахима:

— Мындан сора, аначыгъым,
Бир да былай къалмазма,
Кечге къалыб мен сеннъе
Бир къыйынлыкъ салмазма.

Ариу сёзле сёлешди,
Анасына джалыныб,
Джанъыз сёз да айтмады
Къоянланы сагъыныб.

Бир кюн тёбе башында
Ойнай элле джашчыкъла,
Ала бла ойнаргъа деб
Келдиле эм къызчыкъла.

Рахима:

— Туругъуз, аланчыкъла,
Бу букъуда турмайыкъ!
Салкъын чакъгъан чегетде
Барыб джилек джыяйыкъ!

Рахиманы бу сёзюн
Тюз айтханнъа санайдыла,
Бири-бирин джетелмей
Чабышханлай барадыла.

Айландыла чегетде,
Кёб джилек ашадыла,
Наз терекни тюбюнде
Олтуруб джаншадыла...

Айтды сора Рахима:
— Юйюбюзге къайтайыкъ.
Ахмат айтды: — Хар ким да
Кёргенибизни айтайыкъ!

Джашыў айтды: «Мен бюгюн
Бир тюлкючюк кёргенем,
Алай а къоркъмагъанем,
Бир кесек илгеннъенем».

Фатима:

— Билемисиз, терекде
Бир байрамджак кёрген эдим,
Тутама деб чегетде
Бир талайны сюргенем.

— Ха-ха-ха!—деб джашчыкъла
Бары бирден кюлдюле.
— Алдайса сен, Фатима,
Кёрмегенсе! — дедиле.

«Мен да бир затны кёрдюм!
Акъ кёзлерни да джандырыб,
Ючден-ючден чынъай эди,
Къыл къуйругъун булгъай эди.

Къоркъгъанем азчыкъ-бузчукъ,
Аны къараб кёргенлей,
Бек къуўандым сора мен
Ийнекчик ёкюргенлей.

Ахмат былай айтханлай,
Къызчыкъла да кюлдюле:
— Дунияда болмагъанны
Къайдан кёрдюнъ? — дедиле.

Рашит секириб туруб:
— Мен бир къоян кёргенем,
Шкогуму алыргъа
Юйге къайтыб келгенем.

Хамит айтады: «Бир айю,
Эки кёзю джылтырай,
Мени кёргенлей, къоркъуб,
Болгъан саны къалтырай».

Кёзчюклерин да джандырыб,
Айтды сора Алийчик:
«Мен да кёрдюм, аланла,
Джылай эди сабийчик».

Сора джашчыкъла кюрешиб,
Хар кимге кёзюў юлешиб,
Рахимагъа кёзюў джетиб,
Кюлдюле айыб этиб.

Рахима ачыўланды,
Бетчиги да къызарды.
Сора къоянчыкъладан
Хапар айтыб башлады.

Рахима:

— Да, къарнашла, мен сизге
Керти хапар айтайым,
«Огъай, — десегиз, мен да,
Сизни кибик, алдайым.

Хапарны эшитгенлей,
Ёрге-ёрге турдула.
Чегет таба чабаргъа
Ала хазыр болдула.

Ашыкъгъандан солуусуз
Барысы да чабдыла.
Терекни къууушунда
Къоянланы табдыла.

Хырылдашыб ёрледиле,
Уячыкъны чачдыла.
Аначыкъны джюрегине
Кёб къыйынлыкъ салдыла.

Джанъур кибик, бир джаугъан
Сыртны, къолну къаралтыб,
Бир джылагъан, джарылгъан
Ташны, тауну таралтыб.

Аначыкълары, хариб,
Къалды джылай, джарыла.
Къоянчыкъланы излеб
Тереклеге барыргъа.

Тауланы зынъырдатыб,
Башчыгъын къымылдатыб,
Таралыб, джылаб бошаб,
Кёб акъылла ол ойлаб

Айтды: «Бу чегетледе
Джыяйым халкъны кенъешге,
Адамла тюзюн айтыр кибик,
Балаларым къайтыр кибик.

Уянытъыз джукъугъуздан,
Ойлашыгъыз башыгъыздан,
Балаларын тас этген
Тилейди барыгъыздан:

«Къайтарсынла сабийлени,
Тилейик барыб аладан,
Сормайын алыб кетгенди
Сабийлерин анадан».

«Айтайыкъ, барыб кёрейик,
Тюз муратларын билейик,
Ариулукъ бла берселе,
Къууаныб алыб келейик».

Джаныуарла джыйылдыла,
Оноу-кенъеш болдула.
Кечени арасына
Быллай бегим салдыла:

«Тилейик адамладан,
Табайыкъ биз аланы.
Келтирейик чегетге
Саў этейик ананы.

Келечиге барсынла
Борсукъ бла акъ къоян.
Битдирликди ол ишин,
Джаш болса да, баш къоян».

Къоянчыкъ секириб туруб:
— Ой, къоркъама итледен,
Мен чынъай айлансам да
Джаргамладан, тикледен.

Борсукъ:

— Мен да къоркъама
Бёрю болмай барыргъа.
Кеч да болуб, танъ да атды
Бу бегимни салыргъа.

Кюн да иги тиерге
Келечиле келдиле.
Тийрени къыйырында
Сабийлени кёрдюле.

Тюлкю барсын аллыбызда,
Биз берлакъда тохдайыкъ,
Сора сабийчиклеге
Биз хапарны айтайыкъ.

Тюлкю барыб сёлешиб,
Сабийлеге илешиб,
Джарашдырды аланы
Кёб заманны кюрешиб.

Сора сабийчикле да
Юйлерине бардыла.
Бёрю айтды шыбырдаб:
— Билемисиз оюнну?

Ала менден къоркъарла,
Кёрселе да къачарла.
Анасына берирге
Къоянланы алдыла.

Джашыў бла Рахима
Тебредиле таўкел этиб.
Ана къоян Римма бла
Саламлашды алгъа джетиб.

Римма айтды: — Ма сарынъ,
Бу акъчыгъынъ, кёкчюгюнъ
Саў, эсен келгендиле
Сюйген юйдегичигинъ.

Ёсюб, семириб, джаным,
Ма къолунъа келдиле,
Биз джашагъан джерледе
Кёб аламат кёрдюле.

Джаныўарла къууаннъандан
Чабышдыла джыйылыб,
Рахиманы аллына
Хошкелдиге къуюлуб.

Олсагъатлай къоянчыкъ
Чынъаб-чабыб келеди,
Къууаннъандан Рахиманы
Имбашына минеди.

— Мени тырнаўукъчугъум,
Кесими заўукъчугъум!
Хош келдинъ, кёксюлчюгюм,
Кесими ётгюрчюгюм!

Хош келдинъ, чыммакъчыгъым,
Кесими ийнакъчыгъым! —
Деди ана къоянчыкъ,
Кёлтюрюб къулакъчыгъын.

Джаныўарла къууаннъандан
«Ура!» — деб къычырдыла.
Юч четен наныкъ джыйыб,
Римманы ашырдыла.

ХАПАРЛА

ДЖАЙ КАНИКУЛЛАДА

(Сабийлеге хапарчыкъ)

Школдан чачылгъанны экинчи кюнюнде Мурат эртденбла эртде бетин, къолун джуууб, дженъил кийинди. Ол неге эсе да ашыгъыб, эшикге дженъил чыкъды. Мурат школда айырмагъа окъуйду, ол окъургъа, ишлерге да сюйген джашчыкъды.

Аны бюгюн да ишлерге талпыб ашыкъгъан бир кюню болгъанды. Ол атасындан къанъачыкъла, чюйле да алыб, не эсе да бир зат ишлерге башлады. Класс джёнъерчиги Володя да келиб, экиси да дженъил сёлеше, дженъил къымылдай, ишлейдиле.

Муратны атасы аланы къолчукъларыны дженъил къымылдаб, таб узалыб, ишлегенлерине сейирсиниб:

— Асда, былагъа къара, «Школ бла джашаў байламлы болургъа» деген бегимни кючюнден болур, ансы биз 5—6-чы классада да ишлеялмай эдик, — деб сейирсинди.

Экиси да дженъил огъуна къой чыпчыкъ уяны битдирдиле, аны алыб барыб колхозну сатында бир терекге бегитдиле. Ала андан тюшюб, туўрасындан:

Чыпчыкъла муну кёрюб келемидиле? — деб тёзюмсюз къарайдыла. Муратны атасы келиб былагъа:

— Джашла, чыпчыкъ уягъызны ары элтиб нек салдыгъыз? — деб сорду. Джашчыкъла бир-бирине джетдирмей:

Бизни колхоз садда тереклени кёгетлерин ашаўчу къуртланы къой чыпчыкъла ашаб, колхозну кёгетин сакълаб, хайыр этерле деб салгъанбыз, — дедиле.

— Аферим, аферим, иги джашла, иги этгенсиз, алай этгенигизни деб, бюсюреў этди ол джашчыкълагъа.

Былай ишлери да зыраф болмай, колхозлагъа да болушханча кёрюнюб, къуўана, экиси да Мураглагъа келиб эртден шхуўур ашадыла.

Быланы бюгюн да мындан сора да къуўан-

члары барды. Кёчюрюлген эмда окъуў болумларына багъа салыннъан къагъытларын алыргъа школгъа барлыкъдыла. Была мынъа къуўана, джолгъа чыкъдыла. Кеслерини классдан окъуўчула келе тургъанларын кёрюб, чабыб алагъа къошулдула. Джазгъы эртденнъи хаўа ариўду. Кюн эллеге сюйюмюн тёгюб, джер да джашил джамчысын кийиб дуния къуўанчдан толду! Къулакъладан акъгъан илипин суўчукълада, кюмюш чалыўлача, джылтырайдыла. Ала шуўулдай, шоркъулдай, эниш сюрем саркъадыла. Терекледен, шорбатладан чыпчыкъланы джюўюлдегенлери, джырлагъан таўушлары сабийлеге сейир шатлыкъ бериб тынъылатады. Кёгет терекледен, гокга хансладан ургъан ариў ийис дунияны толтургъанды. Аланы юслеринде бал чибинле джызылдаб бал джыядыла, чыпчыкъла джырлайдыла.

Джашчыкъла чабышыб къоян орунланы къатына келдиле. Сора Рашид:

Келигиз, аланла, къоянланы тюблерин ариўларгъа болушайыкъ. Джашчыкъла барыб къоянланы тюблерин ариўларгъа болушадыла. Сагъат тогъуз болду. Окъуўчула канцелярияны аллына джыйылдыла, анда устазла не айтырыкъдыла деб сакълайдыла. Устазла кел-

диле, секретарь да келиб канцелярияда ишлейди. Окъуучула алайда линейкагъа тизиледиле. Директор чыгъыб айырма окъугъанлагъа махдау къагъытла, китаб саугъачыкъла бериб айтды:

— Энди мындан ары да иги окъугъуз, къалгъан окъуучула да сизден юлгю алсынла, сиз насыблы дунияны къууанчлы балаларысыз. Сиз коммунизмни къурауда джаш болушлукъчуласыз, джигит болушугъуз, сизни тёлюгюз коммунизмде джашарыкъ тёлюдю, джигит болугъуз, — деди. Окъуучула ызларына кетиб барадыла. Джанъыз Къасым мыдах, кишиге да къарамай, акъырын атлай келеди. Мурат артына туракълаб Къасымгъа:

— Къасым, сен алдынъмы табелинъи? — деб сорду. Къасым:

— Огъай, меннъе берген ишлерин толтурсам, къачда орнумдан кёчерча хазырланалсам, берликдиле, — деб, джыларыгъы да келе, джууаб этди. Мурат къайгъылы болуб Къасымгъа:

— Къасым, сен быйылдан бери да алай аман нек окъудунъ?—деб сорду. Къасым асыры кёлю аз болгъандан, сёлешелмей, кёзлерин джумдуругъу бла уу́а, юйлери таба атланды. Мурат аны ызындан джетиб:

Къасым, мен къачха дери сеннъе болушайым, сюе эсенъ, джуўунургъа да бирге бара гурурбуз, не? Къасым джукъ айталмай, разылыгъын башы бла кёргюздю.

— Мурат, сен бизге кел да, анама айт,— деди Къасым.

Джашчыкъла бир-бири къолларындан тутуб Къасымлары таба кетдиле.

ОЙЛАШДЫ

(Сабийлеге)

Эл Къобанны онъ джанында орналгъанды. Аны джери сабан сюрюрге, мал кютерге джараўлуду. Анда джашагъан колхозчула бек бай джашайдыла. Ол къуралгъанлы кёб болмайды. Юйле бары да джанъыдыла. Алай а бу элде алкъын школ ишлениб бошалмагъанды. Сабийле школгъа хоншу элге джюрюб окъуйдула.

Былайыны болумуна къарартъа, адамларын таныб, керекли затларын соруб болушургъа депутат келди. Клубха колхозчула джыйылдыла, ол ала бла ариў саламлашды. Аланы керекли затларын сорду, айтханларына тынъылады. Ол алагъа тыйынчлы джууаб-

ла бериб рахат этди. Колхозчула былайда клуб бла школну битдирирге болушлукъ тиледиле. Аны бла бирге ала битгинчи да былайгъа автобус джюрюрюн тиледиле. Ол: автобус джюрюб башларча этербиз, школ бла клуб да къысха заманны ичинде битерикдиле, — деб хар кимни кёзюне ышарыб къарады. Ол акъ бетли, къара шинли, узун сюекли джумушакъ тауушлу, сабыр тиширыуду. Адамлагъа не бла да джараргъа сюйгени, къарагъанлай, танылады.

Джыйылгъанла муну сёзлерине да, кесин кёргенлерине да къууандыла. Ол сабийлеге да ариу сёлешиб:

— Иги окъутъуз, джигит болугъуз, сиз насыблы дуниянны зауукълу балаларысыз, сизни аллыгъызда боллукъ затла, ол насыблы дуния джаратылгъанлы кишиге табылмагъанды, — деб, сёзюн бошады. Джыйылгъанла кеслерини разылыкъларын къол къагъыулары бла билдирдиле.

Андан сора автобус кюнде юч кере джюрюб башлады. Сабий, уллу да тынчайдыла, къууандыла. Бир кюн Хамит бла Фатима чабыб автобусха кирдиле. Ала къараб олтуруу-

чу шиндиклени бирини артына «Сабийле олтуруучу орун» деб джазылгъанын кёрюб:

— Ма, орнубуз, табдым, — деб Хамит аллында бир шиндикге олтурду, Фатимада аны къатыш олтуруб школгъа рахат кетдиле.

ЭКИНЧИ КЪУУАНЧ

(Эсге тюшюрюў)

Тёбен-Тебердини кюнбет джанында джаш тёлюню школуну аллында эртденбла къонъурауў кючлю къагъылды. Сохдаланы: «Экинчи къууанчха!» деген тауушлары эшитилди. Белгиленнъен классланы сохдалары къууанчлы тизиледиле. Кетген кече джыйылыў областда биринчи участокну прокурору Аппаланы Хасанны:

— Экинчи къууанчыбыз... — деб сёзюн башлагъаны эмда — Ленинчи Коммунист партияны башчылыгъы бла уллу Октябрь революция хорлаб кеси къыйыны бла джашагъанланы власты — Совет власть, къуралгъанлы ма быйыл, 7-чи ноябрда, он джыл толады.

Ол кюч бизде да байланы, бийлени къоратыб, кеси къыйыны бла джашагъанлагъа Къарачай—Черкес автоном область бергенди, бютеу миллетле бла туугъан къарнаш да этгенди. Аны бла бирге бизге саугъагъа ара шахар ишлетирге ЦК-ны болушлугъу бла мелиуан сом ачха да берилгенди, тамбла барыбыз да алайгъа, Теберди-Аягъына, барабыз. Ара шахарыбызны ачылгъаныны къууанчын этебиз,— деген сёзлери учениклени къулакъларындан кетмеген эди. Стройда джашла физрук буйрукъ бергинчи да тёзмей, кеслерин джюгеннъе ургъан эмилик атлача, ашыкъгъандан тёнюй эдиле. Директор Арсений Павлович Карташев школну эшигинден чыгъыб:

— Къызланы айыбларын Боташева бла Карташеваны боюнларына салама, джашлагъа биз къарарбыз, заман болду, — деб, сагъатына къараб къолун кёлтюргенлей, физрукну буйругъу бла джолгъа чыкъдыкъ. 6-чы ноябрда бизден сора да былайгъа школла келдиле. Алгъын гардош бачхаладан сора джукъ болмаучу ырхы тюзледе къалалача мийик юйле, школла, къарачайны джашлары, къызлары окъурукъ, джашарыкъ мекямла, Ленинни чырагъы бла джарый, сюеледиле.

Шахаргъа областны хар джеринден кёб къонакъла къуюладыла. Бусагъатда тюрлютюрлю машинала учхан къушлача джюрюген джоллада, олсагъат — тачанкала, башха арбала, атла бла келедиле. Шахарны башында къаяда уллу къууанчны билдирген этилиб салынгъан къызыл джулдуз да джарыкъ джаныб, артыкъ да адамлагъа бир уллу шатлыкъ береди.

Москвадан, крайдан келгенча къалгъан къарнаш республикаладан да: Белоруссиядан, Украинадан, Таўартындан д. а. к. миллетледен да бизни бу къууанчыбызгъа алгъышха кёб къонакъла келген эдиле.

Октябрь революциягъа он джылы толгъан бла бирге джанъы шахар ачылгъаныны къууанчын бардырлыкъ комиссияны буйругъу бла тюбеб, аланы орун, мекям бла баджарыўпу ишин областда женотдельни тамадасы Аминова Аминатны, революционер юйдегиден Халилланы Намыслыны, профсоюздан Боташланы Абидатны айырыб, биз да, бу ишни айыбсыз толтурур ючюн, къаты кюрешсек да, бу комиссиядан нёгерле алыб, быланы сыйлары, намыслары, тынчлыкълары иги табылырына облисполкомну тамадасы Гюрджю-

Ол кюч бизде да байланы, бийлени къоратыб, кеси къыйыны бла джашагъанлагъа Къарачай—Черкес автоном область бергенди, бютеў миллетле бла туўгъан къарнаш да этгенди. Аны бла бирге бизге саўгъагъа ара шахар ишлетирге ЦК-ны болушлугъу бла мелиўан сом ачха да берилгенди, тамбла барыбыз да алайгъа, Теберди-Аягъына, барабыз. Ара шахарыбызны ачылгъаныны къуўанчын этебиз,— деген сёзлери учениклени къулакъларындан кетмеген эди. Стройда джашла физрук буйрукъ бергинчи да тёзмей, кеслерин джюгеннъе ургъан эмилик атлача, ашыкъгъандан тёншюй эдиле. Директор Арсений Павлович Карташев школну эшигинден чыгъыб:

— Къызланы айыбларын Боташева бла Карташеваны боюнларына салама, джашлагъа биз къарарбыз, заман болду, — деб, сагъатына къараб къолун кёлтюргенлей, физрукну буйругъу бла джолгъа чыкъдыкъ. 6-чы ноябрда бизден сора да былайгъа школла келдиле. Алгъын гардош бачхаладан сора джукъ болмаўчу ырхы тюзледе къалалача мийик юйле, школла, къарачайны джашлары, къызлары окъурукъ, джашарыкъ мекямла, Ленинни чырагъы бла джарый, сюеледиле.

Шахаргъа областны хар джеринден кёб къонакъла къуюладыла. Бусагъатда тюрлютюрлю машинала учхан къушлача джюрюген джоллада, олсагъат — тачанкала, башха арбала, атла бла келедиле. Шахарны башында къаяда уллу къуўанчны билдирген этилиб сальшнъан къызыл джулдуз да джарыкъ джаныб, артыкъ да адамлагъа бир уллу шатлыкъ береди.

Москвадан, крайдан келгенча къалгъан къарнаш республикаладан да: Белоруссиядан, Украинадан, Таўартындан д. а. к. миллетледен да бизни бу къуўанчыбызгъа алгъышха кёб къонакъла келген эдиле.

Октябрь революциягъа он джылы толгъан бла бирге джанъы шахар ачылгъаныны къуўанчын бардырлыкъ комиссияны буйругъу бла тюбеб, аланы орун, мекям бла баджарыўну ишин областда женотдельни тамадасы Аминова Аминатны, революционер юйдегиден Халилланы Намыслыны, профсоюздан Боташланы Абидатны айырыб, биз да, бу ишни айыбсыз толтурур ючюн, къаты кюрешсек да, бу комиссиядан нёгерле алыб, быланы сыйлары, намыслары, тынчлыкълары иги табылырына облисполкомну тамадасы Гюрджю-

ланы Къурман, кеси да эс бёлгенлей, айлана эди. Бу кюнледе артыкъ да таўлу тиширыўлагъа эс бёлюнюб эди. Келген къонакъла:

— Бу къууанч ёмюрледе унутулмазлыкъды, — деб бир-бири бла джарыкъ саламлашадыла, алгъышлайдыла. Тюрлю-тюрлю миллет кийимле бла джасаннъан къарачай къызла бла сыфатлы, сынлы къарачай джашладан шахарны ичинде уллу площады толгъанды. Шахарны джер-джеринде къобузла согъулуб, тойла этиле, гёджебле кеслерини кючлерин тамблагъы тутушха хазырлай, тюрлю-тюрлю оюнла бла джарытадыла.

Хар къарачайлы кесини джюрегинде «Тамбла, 7-чи ноябрда, СССР-ни картасында шахарлагъа бизни джанъы шахарыбыз да къошулады», — деб къууанчлыды.

Кюн ачыкъды, эртденнъи хаўа салкъын урады. Адамла джер-джерден байрамны этиллик джоругъуну программасын офишалада окъуйдула. 1927-чи джыл, 7-чи ноябрда сагъат 9-да халкъ трибунаны къатына джыйылады. Областха хар организация не джетишимлери болгъанын кёргюзюр ючюн, шахарны бир къыйырында кёргюнч ачылгъанды. Аны Ташкёпюр таба къыйырында джолну юсюнде къабакъ эшикле ишлениб, аланы башлары бла

тагъылгъан къызыл байракъла чайкъаладыла. Эшикни арасы бла тагъылгъан къызыл лента алкъын шахарны ачылмагъанын кёргюзеди.

Атлыланы тюблеринде атлары ойнай, шахар ачылыб, къабакъ эшикледен стадионнъа къачан киребиз дегенча, кеслерин тыялмай тебджилдейдиле.

Къабакъ эшиклени къатында колоннала бир-бири артындан тизилиб тохдадыла. Бу затланы болумларыча суратха аладыла. (Кёб турмай, быланы барында кинода кёргюзюб къуўандыргъан эдиле). Сагъат онэкиге джетген заманда, облисполкомну председатели Гюрджюланы Къурман, Хачирланы Осман, Алийланы Умар, дагъы да тышындан келген къонакъла атлагъа миниб къабакъ эшикни аллына келиб тохдадыла. Къурман къамасын чыгъарыб, къабакъ эшиклени арасы бла тартылгъан къызыл лентаны кесиб, шахаргъа джолну бошлады. Шахар ачылды!

— Ура-а! — деген къуўанчлы таўушла кёкге кёлтюрюлюб, тёрт джаны джашил чегетли, джанъы шахаргъа колоннала тёгюлюб барадыла.

Ол кюн къарачай халкъны ёмюрюнде да унутулмазлыкъ бир уллу къуўанч кюнюдю. Ле-

пинчи Коммунист партия бу шахарны Къарачайгъа саўгъагъа берди. Былайда къууанч талай кюнню барды. Джер-джерде тойла, тебсеўле, тутушла эмда тюрлю-тюрлю оюнла барадыла. Шынкъартла джагъылыб, къазанлада этле къайнайдыла, ашаў-ичиў, джарыкълыкъ барады. Джыгъышыўда эмда чарсда ёч алгъан джигитлени суратлары юйлени къабыргъаларына джабышдырыладыла. Бурун халкъына хайыры бек аз болгъан Теберди-Аягъы Коммунист партияны кючюнден бизге саўгъа шахар болуб, ичинде тюрлю-тюрлю предприятиеле, окъуў школла, кърал пединститут эмда уллу больница, тюрлю-тюрлю сабий учреждениеле, кинотеатр, джарыкълыкъ юй д. а. к. кёб тюрлю джашаў насыбла табылыб, Совет Къарачайны балалары уллу окъууланы бошаб, кими инженер, кими врач, кими педагог болуб бу учреждениеледе орунла алыб, къууанчлы ишлеб, алгъан билимлерин халкъларыны кереклисине джаратыб джюрюйдюле. Бу зат бизге Октябрны уллу саўгъаларыны бириди.

АЛ БАШЛАУ

— Биз школгъа баргъынчы, сабий садха бара эдик. Биз анда иги джашай эдик. Эртден сайын няняла бизни орундан къобарыб, кийиндириб, бет-къол джуууучу джерге бирбири ызыбыздан тизиб элте эдиле. Андан сора юретиучю усдазла келиб бизни бла: — эртден ашхы болсун, сабийле! — деб, хар ким кесини группасын алыб гимнастика этдире эдиле. Сора эртден ушхуур ашаб бошагъанлай, бир кёзюуде да буквала бла окъутхан джаздыргъан да эте эдиле. Бир кёзюуде да иш ишлерге да юрете эдиле. Бир кере бизни юретиучю усдазыбыз былай айтды:

— Сабийле, адамгъа ашаргъа, окъургъа кереклисича ишлей билирге да керекди. Бю-

гюн биз эмен чёртлеўюкле бла сернекледен неда гардошладан таўукъла, не къоянла ишлерикбиз деб, бизни эмен терекни тюбюне элтиб онушар эмен чёртлеўюк алдырды. Алгъын кеси эмен чёртлеўюкчюклеге тешикле айырыб, сернеклени алагъа чанчыб, ма былай деб гугурукчукъ этди.

Биз да ол кёргюзгенча этиб юрендик. Мен этелмей къалама деб къоркъгъандан, къоллар ым къалтырадыла. Алай болса да, барындан да алгъа мен гугурукчукъ ишледим. Мен эки сернекден аякъла, бир сернекден боюн, эки сернекден да сындырыб къуйрукъ къылычла этдим. Мени гугуругума ненча сернек бла ненча чёртлеўюк киргенин билигиз. Салихчик: — Мен мындан эсе, гардошла бла этерге сюеме дегенлей, барыбыз да кюлдюк. Нек кюлдюк? билигиз.

ПЬЕСА

АЧЕЙ УЛУ АЧЕМЕЗ

(Юч кёрюнюўлю пьеса)

1. Ачей улу Ачемез, — 45 джылда, уллу санлы, къара мыйыкълы, кенъ манъылайлы, джарыкъ бетли, юсюнде къарачай чебгени, кюмюш хазырлары, акъсыл къабдалы, узун къара бёркю, белинде къамасы, бойнунда джаясы.

2. Ачемезни къатыны — Боюнчакъ — 33 джыл болгъан, узун сюекли, акъ бетли, къара чебгени, акъ джаўлугъу, къолунда урчугъу.

3. Къырым хан — 55 джыл болгъан, юсюнде бёрю тону, аны ичинден кюмюш окъала бла джасалгъан окъалы къабдалы, бойнунда кюмюш сынджыргъа тагъылыб, уллу къалаяннъа бегиучю кюмюш мушдугу, белинде окъа бла бурулгъан белибаўу, учларында окъа чачакълары чох этилиб, белибауунда мюйюз от къулагъы бир джанында да кюмюш бла джасандырылгъан тапанчасы, башында кюмюш бёркю.

4. Ханны визири 60 джылда. Аны да кийимлери ханныкъылача, бёркю уа тёббесинде окъа чалыулары

бла къара бухар бёрк, къолунда кюмюш башлы шемшер таягъы.

5. Батырбек — эл тамада — 45 джылда. Узун къара бёркю, джюн чебгени, кюмюш къамасы, хазырлары, белинде уллу бычагъы, бойнунда артына джелпегей кийилиб акъ башлыгъы, узун, джукъа киши.

6. Тейрикъул — 80 джылда. Узун къуў къарт, юсюнде эски тону, башында чырпа бёркю, къолунда узун таягъы, мудах къарамлы киши.

7. Къарабатыр — 70 джылда, джарлы къарт.

8. Аскербий — 75 джылда. Юсюнде тулукъ тону, башында кёрпе бёркю, малы, рысхысы болгъан, кесин элде байлагъа тенълешдирирге эришиб кюрешген, узун мыйыкълы, уллу къара киши.

9. Аслан бла Таўкъан да бирчаракъ 40—45 дж.

10. Къалахан — Тейрикъулну къатыны — 75 джылда, къарт, болумлу кийимлери, башында къара чоху, акъ джаўлугъу, чохуну бир къанаты энъишге тюшюб.

11. Келинле, къызла да, бир 5—6 джаш тиширыў, джарыкъ таў кийимлери бла, 4—5 джыл болгъан 2—3 да джалаппъач сабийчикле.

12. Таўчу — 40 джылда. Мыртазакъ, эл тамаданы буйругъун толтуруб джюрюўчю, къара чебгенли, белинде къара уллу къамасы, узун, арыкъ киши.

13. Джашарбек — 35 джылда. Тейрикъулну джашы, аны да къара джюн чебгени, башында кийиз бёркю.

14. Асланкир — 35 джылда, муну да чебгени, башында акъ кийиз бёркю.

15. Аскер джашла — Ханны нёгерлери чубурла кийиниб, боюнларында джаялары, къолларында сюнъюлери бла 5—6 адам.

16. Беш-алты къарачай джаш, джитиле, этеклери беллерине сугъулуб, боюнларында джаялары белибаўларына садакъла сугъулуб, беллеринде къамчылары, башлыкълары, къолларында темир бурунлу сюнгюлери бла.

I-чи кёрюнюў.

Тейрикъулну юйю, къарачай отджагъасы, сынджырда чоюн тагъылыб, тюбюнде от джана, Къалахан отджагъада олтуруб, кюлде гырджын бишире, тегенеде келини гырджынла этиб, аммагъа узатады, къызы да юй тюбюнде олтуруб, арпа тарта, къарынчыкълары ачыла, эки-юч сабийчик, къыз мурулдаб бир тарыгъыў кюўню айта.

ЗОР ДУНИЯ

Нек туўгъанек бу дуниягъа
Эркинликсиз джашаргъа,
Къыйынлыкъла кёб келелле,
Юсюбюзню басаргъа.

Ханла келиб элибизге
Кёб артыкълыкъ этелле,
Малны, мюлкню сюйгенлерин,
Сюрюб алыб кетелле.

Заман джокъмуд была бизни
Къаныбыздан тоягъа,
Бир тартынмайбыз дейдиле
Адеб, намыс джояргъа.

Юйню арасында багъанагъа тагъылыб, джау чабса деб тургъан артмакъланы ичинде азыгъы бла, къатында да агъач челек бла садакъла, от джагъада юч къарт: Тейрикъул, Къарабатыр, Аскербий агъач табджанда олтуруб сёлеше, Тейрикъул — Терк болугъуз, а къатын, артмакъла хазыр тюл эселе, хазыр этигиз, джау сизге соруб келмез.

Къарабатыр:—Да, Къалахан, джаугъа не ышаныу барды, бюгюн былайма дегенликге, аны ким биледи, къайдан, къачан келирин. Къалахан аны унутуучу къалай болгъанды.

Къалахан:—Къарабатыр, бизни джаныбыз ючюн мен аланы азыкъларын, не кийимлерин хазырламай джанъыз да къоймагъанма, ма эски азыкъны бери алчын, келин, ахырда да аны, айыб этмезле, къонакълагъа салайыкъ да, джанъы азыкъны ары салайыкъ, къартланы алларына тебсини салчы, бир ауузлансынла *(келини узатхан артмакъладан гырджынланы алыб, сындырыб тебсиге сала, чоюндан да агъач аякълагъа шорпа къуяды)*.

Къалахан: — Кёрюгюз, ауруугъузну алайым, джау азыгъы болмай, кесибизге буюрулгъанына табу болсун, ашагъыз.

Къартла:—*(бир аууздан)* Алай,—алай,

алай болса да, бизни ючюн хата да джокъ эди, *(тебсиге узаладыла)*.

Къарабатыр: — Ол да кертиди, алай болса да, Тейрикъул, энди джаз да келди, биягъы биз бир джер букъу къаралтмай къалабызмы?

Тейрикъул: — Да, къартла, джаз келгенликге андан бизге не къуўанч, биз джер букъусун не бла къаралтайыкъ, кеси эркинлигибизде бир эли джерибиз болмаса, ортакъ алыб ишлерге атынъ, ёгюзюнъ болмаса, джазны келгенине уа ма алайда бизни Аскербий кибик узун—узун джер къычырымланы къош ёгюзле бла сюрюб, урлукъ атханла къуўансынла, стаўатла толу къой, туўар къозлатыб, юзгереле толу тёлю алгъанла къуўансынла, бизни кибик джарлылагъа джазны келгени не къуўанч келтиреди; алай болса да, къартла, джаў чабхан, от ачхан къыйынлыкъдан кенъде болайыкъ, ол болмаса, не болса да, тёзер эдик, бай ашай, биз ишлей да барыр эдик.

Аскербий: — *(Аскербий башын чайкъай, бетин да дженъи бла сюрте, олтургъан джеринде да тебджилдей)*. О къой, Тейрикъул, биреўге джалгъа кириб, башынъы джараш-

дырыб ишлесенъ, иш кимде да табарыкъса, ол огъай эсенъ ма былайда, узакъ бармай, бир ногъай элде, ногъай бай, беш къычырым джерни ишлеб берсенъ, битимини ючден бирин сенъе береди. Бар да ишле, ким огъай дейди санъа?!

Къарабатыр: — Ол да бизге къууанч тюлдю, Аскербий, аны ишлер ючюн да миннерге ат, джегерге ёгюз, ашаргъа азыкъ керекди ол къарыула бизге къайда... *(Къартла ашаб бошаб, бай болугъуз» деб Къалаханнъа бюсюреу этедиле).*

Тейрикъул: Я, бу тийиб келген джарыкъ кюн сен джарытхан джеринъ барысы да хар адамгъа бирча тенъ болсун, аны биз кёрмесек да, бизни туудукъларыбыз кёрсюнле! *(Къалгъанла да алай болсун, алай болсун, — дейдиле. Бла блай эте тургъанлай, Джашар чабыб келиб).*

Джашарбек: — Кюнюгюз ашхы болсун, къартла! Сиз былай тынч тургъанлыкъгъа, ой-ой-ой! *(деб юй тюбюнде бурулады).*

Къартла: — Ой, сау бол, сау кел, ашхы улан не болгъанды, не гузаба барды? — *(деб эслери кетиб къарайдыла).*

Джашарбек:

— Ой, багъалы, сыйлы къартла, — агала!
Юсюбюзге биягъы къайгъы джаугъанды.
Элибизге къырым аскер киргенди,
Арт джууабха къысха болджал бергенди.
Нед мураты, алкъын киши билмейди,
Киши бла сёлеширге сюймейди.
Хан кесиди аскерлеге тамада,
От ачханды эл къыйыры талада,
Ашыгъама, кёб тыймагъыз аллымы!
Халкъым ючюн тёкдюрлюкме къанымы!
Артыкъ да бек аямайын берликме,
Адеб, намыс сакълар ючюн джанымы!

Къартла, къатынла: — Не болду, не болду?!) *Къычырыкъ этиб ёрге къобадыла, тишрыула джылайдыла. Джашарбек багъанада тагъылыб тургъан джаясын бойнуна тагъа, кетерге хазырланады. Къалахан багъанада артмакъланы алыб, джашына чабдырса да, ол челекде садакъла бла мюйюшде сюнъюсюн алыб, чабыб чыгъады да кетеди).*

Тейрикъул: — Аналары, марджа, сен къызланы, келиплени да алда дорбун таба къач, биягъы къаныбыздан тоймагъан къатын, къыз деб бир къайгъыла салмасын. *(Къызла*

чабыб, къумгъандан сууну джерге тёгюб, аны балчыгъын бетлерине джагъа, юслерине да бирер эски тонну кийиб, ким орун, ким сабий, ким ашарыкъ кёлтюрюб, Къалаханны ызындан чыгъыб, дорбуннъа кетелле. Ала алай чыгъыб кетгенлей, къартла башларын бирбирлерине салыб сагъышландыла. Джанъыз Аскербий туруб, арлакъгъа барыб, асыры да къайгъырмагъанча «Мен байма, бир-эки малымы берсем да, къутуллукъма degенча, юй тюбюнде ары-бери барыб джюрюйдю.)

Асланкир: — Тейрикъул, анам зат къайдадыла?

Тейрикъул: Алагъа къайгъы болма, къарнашым, бизникиле, сизникиле да дорбуннъа къачыб бугъуннъандыла.

Акъылынъы джый да бизге хапар айт,
Керти хапар биле эсенъ, айт да къайт!
Нек келгенди аскери бла от ача?
Джарлы элге къыйынлыкъла, къан чача?
Джетмеймиди кёлюне, залимликле этгени?
Толтурмаймыд къарынын элден алыб
кетгени.

Асланкир:

Алай кёбдю Къырым ханны аскери,
Къан ичиучю Къырым ханны итлери,

Ол залимни бизден излеб келгени
«Меникид», — дейди, — «Ариулугъу
белгили».

Аскербий:

— Келген эсе, Къырым ханны келме къой,
Не тилесе, тилегенин кёрейик,
Байны, бийни бек сюйюучен эди ол
Юй башына бирер къара къозу берейик.

Асланкир:

— Малны, мюлкню бир затха да санамайды
Берилгеннъе бурулуб да къарамайды.
Ол а бизден къой, къозу да излемейди,
Биз береллик затны ол бизден тилемейди.
Ачей улу Ачемезни излейди,
Боюнчакъны бир кечеге тилейди.
Юйюнден кетсин, — дейд Ачемезге
узакъгъа,
Бёрк саллыкъма, — дейд босагъагъа
тузакъгъа».

Тейрикъул:

— Алай деген неди, къалай болайыкъ,
Намысыбызны уа къалай джояйыкъ?
Алай эсе къарт да, джаш да барайыкъ,
Башыбызны аягъына салайыкъ!

Къарабатыр:

— Мен таныгъан батыр, джигит Ачемез
Аны алай ариу айтыб къайтармаз,
Джан алдырыр, не джан алыр былайда,
Бирда къоркъуб ары-бери чайкъалмаз,
Къанын тёгюб сойландырыр аллына,
Барыбыз да боялырбыз къанына.

Аскербий:

— Айтылгъанмыд Ачемезни кесине,
Аман акъыл тюшген болур эсине.

Асланкир:

— Айтхандыла Къырым ханны муратын,
Тюрлендириб тынъылагъанд суратын,
Алай эсе, ханны айтханын эталмам,
Къатын бла ханны кёлюне джеталмам
Айтыу барды: «патчах бла хан бирд», — деб,
Бек чамланды, «къатын бла джан бирд», — деб,
Энди ишни нечик болур ахыры?
Не этер, экен, адамланы батыры?

(Олсагъатда Аскербий эшикге чыгъыб кетеди. Ачемез алда, ызындан Аслан бла Таулан, дагъыда 4—5 джаш джигит кириб ке-

либ, юй тюбюнде кийизге, Ачемезни тёгерегине, тизилиб олтурдула). Была:

Аслан:

— Ант этеме, сен айтханны этерге,
Артха турмам, джаханимге кетерге.

Таулан:

Ант этеме, бюгюн джан аямазгъа,
Ёлеме деб, артыма къарамазгъа.

Кёб сёлешиб, сора Ачемезге сёз бергенлеринде:

Ачемез:

— Бу бир менъе этилмейди артыкълыкъ
Барыбызгъа бирден келед ыйлыкълыкъ,
Эрме деген бюгюн джанын аямай,
Тохдамазбыз бюгюн къаннъа боялмай.

Асланкир:

— Ашыгъама джауну къанын тёгерге!
Болалмазбыз мындан ары тёзерге,
Не ёлейик, не джашаугъа келейик,
Неда муну кереклисин берейик!

Ачемез:

— Мен ичинде къан гыбыны таларма,
Бёркню босагъадан кесим алырма!
Была босагъаны ачыкъ кёргенлей,
Олсагъатдан чабыб ханнъа келирле.
Юйню ичине джыйылмагъа къоярсыз,

Тышларындан кючлю къадаў салырсыз,
Ол джанындан арт эшикге келирсиз,
Ит аскерге сыйсыз ёлюм берирсиз!

(Былай айтышыб, ханны кесин ёлтюрген бла да къоймай, аскерин да къырыб, бу артыкълыкъны этерге экинчи келмезлей этербиз — деб ант этиб, туруб кетедиле).

Джабыў.

II. Кёрюнюў.

Ачемезни юйю, орталыкъ къарачай юйледе болгъанча джабыўла, кюбюрле, юйню ичи бла тартылыб къурукъ, анда кийимле тагъылыб. Джыйгъычда ала кийиз, отда сынджыргъа тагъылыб чоюн, къурукъда Ачемезни башлыгъы, ыргъакъда агъач челек бла садакъла, джаяла, джамчы да тагъылыбды.

Отджагъада Ачемез бла Боюнчакъ олтура. Ачемез садагъын, балтасын да билей, Боюнчакъ да экки къолун къучакълаб, бушуў болумну кёргюзгенча сюеледи.

Таучу: — Эй, юйде ким барды!? *(таўушну эшгенлей, Ачемез туруб балтасын, садагъын да алыб, гёзеннъе кириб кетеди).*

Боюнчакъ: — Кел, ким эсенъ да, юйде кесимден сора, киши джокъду. *(Аллында Таучу, ызындан эл тамада Батырбек кириб келедиле).*

Б а т ы р б е к: — Кюнюнъ ашхы болсун, Боюнчакъ! *(деб киредиле, Боюнчакъ къолларын тутаргъа да унамай, джууаб да этмей, олтурургъа шиндик кёргюзеди, Батырбек олтурады. Таучу эшик джанына сюелиб къалады).*

Б а т ы р б е к: — Боюнчакъ, Ачемез къайдады? *(сескекленнб сорады).*

Б о ю н ч а к ъ: — Ол да эртденбла кетгенинден бери къайтмай турады. Не керегед, нек келиучю болгъансыз?

Б а т ы р б е к: — Нек келгенибизни да айтайыкъ, Ачемезге айтылгъан эди да, андан къоркъмай эдик, сени кесинъден бираз тартындым, алай болса да, не мадар, келечиге ёлюм джокъ дейди, мени санъа къырым хан ийгенди, эштген да болурса, эки-юч кюн да болады, къырым хан уллу аскери бла келиб, элни басыб, ашын, биченин тауусуб тургъанын. Эл да мал, аш, къул, къарауаш бериб кюрешеди, алай болгъаны ючюн, къулагъына сёз кирмейди. «Ачемезни къатыны арну Боюнчакъны манъа бир кечеге бермесегиз, сизни дунияда джашаргъа къоярыкъ тюлме», — дегенди да тохдагъанды. Хан Ачемезни кесине да келечиле ийгенди. «Къатынын къоюб юйден кетсин, мен босагъадан бёркюмю алгъынчы келмесин», — деген эди да, ол да бир агъа-

рыб, бир къызарыб «Да, хан айта эсе, не мадар», «Патчах бла хан бирди, къатын бла джан бирди, не адамлыкъ танылыр, не аманлыкъ танылыр», — деб, сеннъе уа эгечим Боюнчакъ, къалай сюйсе, алай этсин деб, атына мниб, ауушдан ауб кетген эди, ол энди бу ишни болмаздан амалы болмагъанын таныб, узайыб кетгенлиги болур. Энди Боюнчакъ, джаным, эм байларыбыз, бийлерибиз да сенден аны гилеб ийгендиле. *(Боюнчакъны кемсиз ачыгъаны аны сёзюнден сора да, джылаб, къыйналыб къымылдауундан танырчады, джыламукъларын хотасы бла сюрте):*

Боюнчакъ:

— Дыдай — дыдай, алай къалай
айтдыгъыз?
Намысымы ханд деб къалай сатдыгъыз!
Тиширыу намысымы къалай джояйым?
Акъ бетими къара къалай бояйым!

Батырбек:

— Ой, Боюнчакъ, джаным, кёзюм, эгечим!
Бу сёзледен энди хайыр къалмагъанд,
Таулулагъа бу болуучу бир ишди,
Мындан бир киши да къутулалмагъанд.

Боюнчакъ:

— Айтдынъ, болду, энди ызынъа дженъил къайт!
Джууабымы къырым ханнъа къаты айт!
Эски ичиргилерими къакъма къой,
Хоншум, тийрем сёзчюдюле, джатма къой,
Башыбыздан тийиб келген акъ толуб
Бу джарыкъ айыбызны батма къой». —
Деб айтханд, — деб хапарымы тёгюб айт,
Къонакълыгъын, алыууму сёгюб айт!

Батырбек:

— Да, кетейик, сау—эсен къал, Боюнчакъ,
Биз бюгече ай батаргъа келирбиз.
Аскерлени тенълеб эки юлешиб

Ачемезден сакълыкъны уа кёрюрбюз. (*алай айтханы бла чыгъыб кетедиле. Боюнчакъ да аланы эшикден ашырыб къайтыб, от джагъагъа олтуруб джылайды. Ачемез да гёзенден чыгъыб келиб:*

Ачемез:

— Нек джылайса чал къабанны сёзюне?
Мен кёрейим кимге аман боллугъун!
Къутургъанд да билалмайды чал къабан,
Эки кёзю къара къандан толлугъун.
Ананъ бергенни уа энди тёгерсе!
Босагъадан сыртынъ бла ётерсе,

Экинчи уа былай айтыб келмезсе,
Къара къанынъа боялыб кетерсе!
Бёркню салмай, босагъаны юсюне
Салырмединъ ичи къуру башынъы,
Къырым ханлай тёгюлгеед къанынъ, — деб
Къаргъышлада айтдырырма атынъы.

(Бир кесекден Ачемез башлыгъын белине къыса, джаясы бла садагъын къолуна ала, чардакъгъа ёрлеб кетди. Боюнчакъ да юй тюбюнде булджуй тургъанлай, эшик къагъылады. Боюнчакъ барыб эшикни ачыб ызына бурулады. Аллында Батырбек ызындан Хан кириб келедиле, юсюнде бёрю тону, оюулу лаудан тышы бла, башында кюмюш бёркюн от джарыкъ амалсыз джылтырата, къуш къанатлача, уллу мыйыкъларын ёбге бетли семиз къоллары бла сылай, эшикден тюшдю).

Батырбек: — Кече ашхы болсун, Боюнчакъ! Не этесе, кёремисе, мен санъа къаллай сыйлы къонакъ келтиргенме?

Боюнчакъ: — Не этерикме мен этгенни этге эди сени къатынынъ да. Быллай сыйлы къонакъла сени къатынынъа да кёб келсинле.

Хан: Олтуругъуз *(экиси да олтурдула)*.

Боюнчакъ, сиз нече яштасыз *(Боюнчакъ джууаб этмей, тынъылайды. Ол бир джанына*

бурулуб, къурукъда тагъылыб тургъан кийимлени алыб башха джерге тагъады).

Батырбек: — Боюнчакъ, хан сеннъе ненча джыл болгъанды деб сорады.

Боюнчакъ: — Анъылайма, Батырбек, билмейме мен, ненча джыл болгъанын, ол аны несине керекди, *(барыб отджагъагъа олтурады).*

Хан: — Батырбек, бар энди сен, ма бу бёркню да босагъагъа сал да, Ачемезге сакъ болугъуз! Смотри, сизлерге джаман болур! *(орусча билген бир-эки сёзчюгюн да къошуб омакъланады).*

Хан: — Бёрк босагъадан кетгинчи, Ачемез бери келмезин билсин! Башхалар да келмезлерин билну керек. *(Хан туруб, Боюнчакъны къатына барыб, омакълана башлайды, бёрю тонун да тешиб, окъалы кийимлери бла орунъа олтуруб, мыйыкъларын буруб, тамагъын къонъураў таўуш этдире, бир да къолларын джан сюегине салыб, — Ыым, — деб Боюнчакъны кесине къаратыргъа кюреше).*

Хан: — А-а-а, Боюнчакъ, Ачемез къайдады дейсиз? *(деб, Боюнчакъгъа кукалана, туруб, аны таба тебрегенлей, Боюнчакъ бир джанына бурулуб, орунну кёргюзе, кеси эшик-*

ни чюйюн салыргъа баргъанча этиб, эшик артына барады. Боюнчакъ эшикни да бегитиб келеди, — деб къабдалыны тюймелерин тешиб, акъ кёлегин ача, оруннъа олтургъанлай, Ачемезни джерленнъен джаясы кючлю тартылыб, садагъы, шкокдан чыкъгъан окъча джюзюб, ханны джашаўун чакълаб тургъан залим джюрегине чанчылыб, къызыл къанны акъ кёлекге тёкдю. Хан эрши къычырыкъ этиб юй тюбюне аўду. Олсагъатдан Ачемез чардакъдан секириб тюшюб, ханны аўузуна кийиз бёркню быслырыб, кёкюрегине тобукъланыб айтады):

Ачемез:

Ма бумуду тохдамагъан аўузунъ?
Узакъ болмад къатын бла заўугъунъ!
Энтда бёркню босагъагъа салырмыса?
Таўлу эрлени къатынларын алырмыса?

(Деб, туруб, арт эшикни къатында къоркъгъандан, къалтырай тургъан Боюнчакъны катына барыб).

Ачемез:

— Аман къатын, къоркъма, бир кюн
ёллюкбюз!
Бизге буюрулгъан затны кёрлюкбюз!
Быллай итле ит ёлюмден ёлелле,

Быллай итге кёбле налат берелле. *(деб, къолу бла да сойланыб, джан бере тургъан аманлыкъчыны кёргюзе, тагъылыб тургъан агъач челекден садакъла да, кенъ аўузлу балтасын да алыб, кесин неге эсе да хазырлайды, Боюнчакъ къолуна да къычхачны алыб, ёлюкню къатына келиб).*

Боюнчакъ:

— Ма буд, къабан, сени сыйынъ,
намысынъ!
Энди тохдар таў эллеге чабышынъ,
Ол залим бойнунъу аджал буўдуму,
Кёзлеринъи къара къанынъ джуўдуму!

(Ачемезге къараб, къолларын ёрге кёлтюрюб, кёкюрегине да джетдириб, гузабасы таныла).

Энди мындан ары къалай этейик?
Аскерден а къутулуб къалай кетейик,
Аман ишге ашхы джуўаб болгъанды
Энди бизден тынчлыкъ джашаў къорады.

Ачемез:

— Аман къатын, неге къоркъуб ёлесе,
Тейри бизге буюргъанны кёрюрсе,
Быллай кюнде былай къоркъгъан боламыд,
Быллай аман иш джуўабсыз къаламыд?

Боюнчакъ:

— Огъай, джарлы, къачмай, боллукъ
тюйюлбюз,
Былай къалсакъ, къурурукъду юйюбюз,
Къыйын ишге башыбызны салгъанбыз,
Билмегенлей бир балахха къалгъанбыз.

(Ачемез балтасын да къолуна алгъанлай, къычырыб).

Ачемез:

— Бир тюрлю бир къоркъуу келмез
кёлюме,
Бир къыйынлыкъ джетдирмезме элиме!
Бир кюн туугъан эсем, бир кюн ёллюкме,
Бу артыкълыкъгъа ахыр джууаб берликме.
Аслан бла джигит Таулан терк болуб,
Сёзюбюзде болгъан кибик джетерле,
«Эрме» деген къарт да, джаш да
къалмайын
Оноуубуз бичилгенча этерле.
Бюгюн кюреш уллу кюреш боллукъду,
Мындан ары тынчайырча тау элле,
Бу хиликге артыкълыкъла тохдарча,
Танытырбыз джигитликни тау эрле!

Боюнчакъ:

— Юйле арты, чалманланы арасы
Тар джолчукъдан биз шыкъыртсыз
чыгъайыкъ,

Суу ызында уллу джардан секириб,
Суудан ётюб, айрымканда бугъайыкъ.
Айрымканда айгъырынъы джерлеик,
Танъ атаргъа, тау башына ёрлейик
Кюн къызаргъа алты ауушдан ауарбыз,

Ёзенинде марал тутуб сауарбыз», — *деб Боюнчакъ Ачемезге джалыныб джылайды. Ачемез мынъа да къарамай, къабыргъадан джамчысын алыб, кеси алда, Боюнчакъ ызындан чыгъадыла. Ала арт эшикден чыгъыб бошаргъа, ал эшикден ханны визири алда, ызындан да аскерчилери, юслеринде чубур кийимлери, къолларында джаялары бла садакълары. Визир ханнъа болуб тургъан ишни кёрюб, тартыб уллу бычагъын чыгъарыб, тёрт джанын сермеб).*

Визир:

— Быллай кючлю хан къопакъны ким сойду?
Элинден да, джанындан да ким тойду?
Аскерлерим, чабыб дженъил джетигиз!
Таулулагъа хатерсиз иш этигиз!

Кечиу джокъду, ким этгенин айтмайын!
Амал джокъду, Ачемезни табмайын.

Не сюйселе, келтирсинле, берсинле,
Бермеселе, не боллугъун кёрсюнле.

Ачемезни башын кесиб келигиз.
Джюз адамны джалан аякъ сюрюгюз!
Он адамгъа бир джюз чыбыкъ уругъуз.
Малны игисин къалдырмайын къуўугъуз!
(деб къычыра, тургъан сагъатда аскерчилени бир къаўуму ханны ёлюгюн халкъгъа туўра айландырыб, кёлтюрюб башлагъанлай, аланы иги кирме къоюб, эшикге къылыч салыб, арт эшикден Ачемез алда ызындан саўутланнъан таўлула къуюлуб аланы халеклейдиле. Ала эшик бла тышына къачаргъа кеслерин ургъанлыкъгъа, къылыч салыныб тургъан эшикни ачалмай, тюбге тюшедиле)...

(Джабыў).

Ал Берген
Джомакъла

ЭЛ БЕРГЕН ДЖОМАКЪЛА

(Сабийлеге)

Узакъладан къызарады, мийикледен узалады, кеси къумач джурунду, магъанасы ураллуду. *(Байракъ.)*

Кёпюрсюз, джолсуз келген, не узакъда хапарны да къатынъдача берген. *(Радио.)*

Тынъысы, тынчлыгъы джокъду, хаман санаб кюрешеди, бир белгили заманны джыйырма гёртге юлешеди. *(Сагъат.)*

Кеси джаза билмейди, джазыб а тауусулады. *(Карандаш.)*

Тауушу этмей сёлешген, халкъгъа акъыл юлешген. *(Китаб.)*

Тюбюнден къараб марайма, къолума тюш-

се, сылайма, «гъыжд» деб къабханлайыма уа, бир кёзюм бла къарайма. *(Кючлю алма)*.

Кеси кёре билмейди, кёрелмегеннъе уа кёргюзеди. *(Кёзлюкле.)*

Тёгереги акъ мамукъ, ичи сары джыламукъ. *(Гакгы.)*

Аузу бла къабса, дукгуллайды, джурунлайды, къулагъы, кёзю джокъду, айтханынъа тынъылайды. *(Къыбды.)*

Бир анада — минъ бала, бары юсюне тагъылыб, аяз урса, шыбырдайдыла, бары анъа тарыгъыб. *(Чапракъла.)*

Бурну джити, хаман къазады, къуйругъу бла джолчукъ салады. *(Ийне)*.

Битиб чыгъады шахардан, ичи толуд хапардан, билсенъ, ол айтады, билмесенъ, терк къайтады. *(Газет.)*

Бурунчугъу сыза баргъан, акъылынъы толу салгъан. *(Перо.)*

Урсанъ, къоркъмайды, къууаныб ёрге чартлайды. *(Тоб.)*

НАРТ СЕЗЛЕ

1. Киши хакъын сатма, Ата джуртунъу атма.

2. Адебинъи къатла, намысынъы сакъла.

3. Адамны чюйре къакъма, ташны терсине атма.

4. Кеси айтхан тамам, киши айтхан аман.

5. Кишиге аманлыкъ билме, тенъинъи ызындан кюлме.

6. Этинъ бла къалгъандан эсе, бетинъ бла къал.

7. Ёлген нйнек сютлю болур, ёлген къой тюклю болур.

8. Тобха къараб таш атма, ырысхы кёрюб баш атма.

9. Таягъы узун онъсузну тюртер, аягъы кир онъсузгъа сюртер.

10. Ётюрюк айтыб сёлешме, хыйла этиб кюрешме.

11. Айтылгъан сёз ызына къайтмаз, ашхы киши аман айтмаз.

12. Тёнъеретген ташынъ, бара-бара, аллынъа тюбер.

13. Сабийинъи ариу юрет, джашлыкъдан къылыгъын тюзет.

14. Уят ёлюмден къаты, уятсызны аманды аты.

15. Уялыб айтырынъы къойма, уялмай да бетинъи джойма.

16. Айтмаз сёзюнъю ананъа да айтма.

17. Басар джеринъи таныб атла, иги муратынъы эки къатла.

18. Адамлыкъны багъа кёр, адамлыгъынъы сыйыртмай ёл.

19. Керексиз махдауну башынъа тартма, джетген кюн тенъинъи атма.

20. Тилей келгенни бош къайтарма, къызгъаныб кёб чайкъалма.

БАШЛАРЫ

Джашауум

Джашауум 5
Осиятым 8

Ленинни джолу бла

Устазыбыз Лениннъе 13
Партиягъа 15
43-чю Октябргъа 17
XXII—съездге 19
Джаш тёлюню джыры 22
Лениничи „Правдагъа“ 24
Матросну партбилети 26
Зулиханнъа 29
Ана тилим 31
Тамбла 33

Космосну джигитлерине

Биринчи къуш 37
Космосха ал джолоучу 39
Биринчи илячиннъе 41
Налмаз джол 43

Тюрлю-тюрлю темалагъа

Балам, сеннъе аманатым 51
Кавказ 54
Джаз танъ 56
Нартюх качан бла сют фляга 59

Сабийлеге

Буз акга 63
Мияу деген ким эди? 65
Къызчыкъ бла къоянчыкъ 76

Хапарла

Джай каникуллада 93
Ойлашды 98
Экинчи къууанч 101
Ал башлау 107

Пьеса

Ачей улу Ачемез 111

Эл берген джомакъла

Эл берген джомакъла 135
Нарт сёзле 137

Боташева Абидат Джагафаровна

ИЗБРАННЫЕ

На карачаевском языке

Редактор *Н. М. Кагиева*. Художник *В. И. Бекетов*.
Худ. ред. *Д. Х. Кубанов*. Тех. ред. *З. Т. Темирова*.
Корректор *Р. А. Гочияева*.

Сдано в набор 26-XII-1963 г. Под. в печ. 22-VII-1964 г.
Формат 60x92 1/32. П. л. 4,375. Уч-изд. л. 3,24.
Заказ № 5396. Тираж 2000 экз. ВУ 09166. Цена 24 коп.

Ставропольское книжное издательство, 1964 г.
Черкесская типография, ул. Комсомольская, 32.